

Õigeusu vaimulik ajakiri

usk ja elu

3

Selles numbris:

Kevad
2007

patriarh Bartholomeos I kõne usunditevahelisest dialoogist

metropoliit Stefanus Õigeusu Kirikust Euroopa ülesehitamises

arhimandriit Grigorios Papathomas kiriklusejärgsest ajastust

150 aastat tagasi – paastumisest Riia vaimulikü seminari
ajakirjas Jumala Kartuse Kool

Kai Katariina Kuusingu kunst

Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik

TOIMETUSE KOLLEEGIUM:
metropoliit Stefanus
prof. Hdr. Archim. Grigorios Papathomas
ülempreester Mattias Palli
tegevtoimetaja preester Sakarias Leppik

keeletoimetaja Epp Väli
ajakirja kujundus Inga Heamägi
EAÕK kirjastuse peatoimetaja Madis Kolik

© EAÕK Kirjastus, 2007
ISSN 1736-4000

Esikaanel on kasutatud detaili kirikutekstiilist
Pärnu Issandamuutmise kirikust

askjæla
3

Sisukord

- 5 Arta sild
teoloogiline poeem, tõlkinud preester Tihhon Tammes ja Vaike Tammes
- 6 Usunditevahelise dialoogi vajadus ja eesmärgid
patriarh Bartholomeos I kõne Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee täiskogu istungil, tõlkinud preester Sakarias Leppik.
- 2 18 Õigeusu Kirik ja Euroopa ülesehitamine: peibutis või tegelikkus?
metropoliit Stefanuse teoloogiline mõtisklus, tõlkinud Tiina Niitvägi-Hellamaa.
- 31 Kiriklusejärgsel ajastul
arhimandriit prof. Hdr. Grigorios Papathomase artikkel eklesioloogiast, tõlkinud Margus Ott.
- 59 Pühha Paastjadest
artikkel pühadest isadest-paastujatest Riia Vaimuliku Seminari ajakirja Jumala Kartuse Kool 1857. aasta numbris.
- 77 Jutlus paastuajaks
Püha Basilius Suur, tõlkinud Triin Rebane.
- 91 Ennepühitsetud andide liturgia
Prof. Dr. Joannis Fountoulis, tõlkinud preester Tihhon Tammes.
- 101 Kai Katariina Kuusingu kunst
- 102 Editorial
- 104 Резюме

Ka Kuriang 1995

Kai Katariina Kuusing

„Elada siin, I. (Põõsas, mis põles ja ei põlenud ära)”. 1995

Lavies, kuivnõel, paber 105 x 70 cm

Eesti Kunstimuuseum, Stanislav Stepaško foto

Teoloogilise poemi « Arta sild » autorit ei ole teada. Tegu on kreeka rahvalauluga. Küll aga kajastavad poemi värsid Chalkedonis toimunud neljanda oikumeenilise kirikukogu õpetuslauseid ühtsusest ja armastusest.

ARTA SILD

*Meistreid nelikümmend viis ja õpilast kuuskümmend,
sää! silda rajasid kord Arta jõele.
Päev läbi seda ladusid ja öösel langes kokku.
Meistrid häda kaebavad ja õpilased nutvad :
«– Häda meie vaevale! Ja kahju meie töödest !
Päev läbi laome teist ja öösel langeb kokku !»...*

5

*Üks linnuke seal lendas ja istus teispool jõge.
Ei linnulaulu laulnud ta, ei vidistand kui pääsu.
Vaid laulis, inimkeeli rääkis :
«– Kui inimest ei ohverda, siis sild see eal püsi...
Kuid orbu ära ohverda, ei võõrast, ega teelist,
vaid üksnes ülemmeistri kaunist kaasat,
kes hilja tuleb hommikul ja lõuna-aal jääb hiljaks...».*

*Kreeka keelest tõlkinud
preester Tihhon Tammes ja Vaike Tammes*

TEMA PÜHADUSE, OIKUMEENILISE PATRIARHI BARTHOLOMEOS I KÕNE EUROOPA NÕUKOGU PARLAMENTAARSE ASSAMBLEE TÄISKOGU ISTUNGIL STRASBOURG'IS 22. JAANUARIL 2007

Tema Pühadus, patriarh Bartholomeos I tegi 21.–22. jaanuarini visiidi Strasbourg'i, kus kohtus Strasbourg'i roomakatoliku piiskopi Joseph Doréga ja pidas Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee ees järgneva kõne usunditevahelisest dialoogist.

„Usunditevahelise dialoogi vajadus ja eesmärgid”

- 6** Teie Ekstsellents, Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee president René van der Linden, ekstsellentsid, auväärased assamblee liikmed, armsad sõbrad:

Anname teile edasi praeguse nimega Istanbulis juba sajandeid paikneva Konstantinoopoli Kiriku armastavad ja austavad tervitused. Rõõmus õnnistame teid, soovides palavalt palju aastaid ning kordaminekuid nii isiklikus elus kui ühises töös.

Enamgi veel, tahame väljendada oma tänu selle austava visiidi võimaluse eest, et esitleda teie juuresolekul oma muresid ning mõtteid väga päevakohase ja ülihuvitava teema – „Usunditevahelise dialoogi vajadus ja eesmärgid” – üle.

Oleme teadlikud ja tunnustame teie agarust inimõiguste järgimisel, teie tegevust üksteisemõistmise ja kultuuride lähenemise edendamiseks, samuti inimeste rahumeelse koostöö arendamisel. Teame päris kindlasti, et teate meist paremini selle kohta, mida meil on teile öel-

da. Julgeme aga teie poole pöörduda nii kõva häälega ja selgelt kui võimalik ning Õigeusu Kiriku esipiiskopina tunnustame teie tööd ja põhimõtteid. Me töötame oma piiratud võimalustega, pöörates peatähelepanu inimõigustele rahvusvahelisel tasandil, eriti seal, kus religioosete traditsioonide seisukohad selles valdkonnas lahku lähevad.

On tõesti suur au esineda selle kontinendi vanima poliitilise organisatsiooni ees siin, ajaloolises Strasbourg'i linnas. Reguleerimise järgi on selle nõukogu eesmärkideks muu seas ka saavutada suuremat ühtsust nõukogu liikmesriikide vahel, kaitsta inimõigusi ja seaduse ülimalikkust ning edendada teadlikkust eri kultuuride jagatud väärtustel põhineva Euroopa identiteedi kohta. Selle taustal pöördumegi plenaaristungi poole, kuna meie missioonil on ühiseid sihte. Seisame siin teie ees kui muistne Euroopa institutsioon, mis on kestnud juba ligi 17 sajandit ning võib olla vanuselt teine Euroopa institutsioon üldse. Meie, kes me teenime seda institutsiooni, oleme üsna nukrad, kui me teenistust nähakse sarnanevat ainult muuseumitöötaja omale. Usume kindlalt, et meie tänane vastuvõtt teie poolt väärtustab mitte ainult Uue-Rooma ja Konstantinoopoli Patriarhaadi ajaloolisuse tunnustamist, vaid hoopis palju enam: teie huvi meie sõnumis peituva elava oikumeeniatraditsiooni vastu.

Teisisõnu – teie vastuvõtt väljendab huvi tunnistuse ja teeside vastu, mida see institutsioon kaasajalgi esitab. Nende õpetuste iseloom on oikumeeniline – ehk rahvusvaheline ja üleilmne.

Nagu teate, oli Ida-Rooma keisririik ehk Bütsants – millest kasvas välja oikumeeniline patriarhaat – poliitiline süsteem, mis erines täiesti kaasajal mõistetavast kodanikuriigist. See oli mitmerahvuselist ja -rassilist elanikkonda hõlmav poliitiline mudel, mis püüdis kindlustada inimeste ja traditsioonide rahulikku koosseisentsi. See oli niini-

metatud *pax romana*, mis kristluse levides arenes *pax Christianaks*.

Bütsantsi tsivilisatsiooni põhialusteks olid sügavalt kogetud kristlik usk, rooma õigus, mis arenes idakristlikus mõjusfääris, ning laialt levinud kreeka õppesüsteem. Need eelnimetatud ühised elemendid ei lõpetanud ega vähendanud sugugi eri kultuuritraditsioonide omapära ning ainulaadsust. Iseloomustavaks näiteks omapära ja ainulaadsuse respektierimisest oli asjaolu, et puudus püüe assimileerida või helleniseerida kristlikke rahvusi. Vastupidi, neile anti võimalus omapärasid arendada. Seda võib täheldada slaavi rahvastele nende alfabeedi lubamisega ning samasuguseid näiteid on küllaga.

8 Uue-Rooma ja Konstantinoopoli patriarhaat, olles saanud epiteedi „oikumeeniline” kuuendal sajandil, sai neljandal oikumeenilisel kirikukogul 451. aastal kirikliku autoriteedi kõigi nende Bütsantsi keisririigi piiridest väljaspool olevate territooriumide üle, mis ei kuulunud ühegi teise patriarhaadi jurisdiktsiooni. See asjaolu laiendas ja kasvas oikumeenilise patriarhaadi suhteid eri rahvaste ja traditsioonidega nii sees- kui väljaspool impeeriumi seaduslikke piire. Ja seda moel, kus dialoog eri usundeid järgivate inimeste ja heterodokssete kristlaste vahel sai patriarhaadi elu loomulikuks osaks. Seetõttu ei ole dialoog kui nähtus oikumeenilisele patriarhaadile midagi eemalolevat ega ka mingi modernne ponnistus, vaid kogemus ja aastasadade praktika.

Pärast 1054. aasta ametlikku skismat Ida- ja Läänekiriku vahel sai oikumeenilisest patriarhaadist kogu õigeusuilma eestkõneleja. Selle egiidi all peab patriarhaat kõnelusi kirikutega, mis sündisid pärast skismat ja reformatsiooni, ning teeb seda vastutustundega tõe teenimiseks ning kõigi kristlaste algse ühtsuse taastamiseks.

Pärast Bütsantsi keisririigi vallutamist Ottomani impeeriumi poolt, alates 1453. aastast sai oikumeeniline patriarhaat kõigi nende õigeusklike kristlaste esindajaks, kes elasid uue impeeriumi piirides. Näeme,

et oikumeeniline patriarhaat oli püsivas dialoogis islamimaailmaga, kuigi mitte alati võrdsetel alustel. Nende peaaegu kuue sajandi jooksul on oikumeeniline patriarhaat elanud koos moslemitega ning pidanud nendega eri tasandil ja eesmärkidel kõnelusi. Nagu tavatseme Türgis öelda: me ei pea oma moslemeist vendadega mitte ainult akadeemilist dialoogi, vaid ka elame külge külge kõrval koos. Veelgi enam, viimaste aastakümnete jooksul on täheldatav püüe usunditevahelise dialoogi arendamisele eeskätt kolme suure monoteistliku religiooni vahel. Nende kõrgreligioonide juhtivad esindajad on pidanud mitmeid akadeemilisi konsultatsioone nii meie initsiatiivil kui ka ilma meie osaluseta. On tehtud palju tähtsaid ja huvitavaid otsuseid ning allkirjastatud mitmeid tähtsaid deklaratsioone. Ja veel – eesmärgiga edendada mõlemapoolselt mõistvust üksteise tundmaõppimisel ning omavahelist sõprust, oleme ametlikult kutsutuna isiklikult külastanud mitmeid moslemi elanikkonnaga riike.

9

Usunditevahelise dialoogi vajadus ja võimalus on saanud inimkonna varaks. On hästi teada, et meie planeedi elanikud järgivad paljusid eri usundeid ning ka ühe usundi piires on paljudel puhkudel arenenud eri vaatenurgad ning denominatsioonid, mis võivad isegi olla usulises vastuolus. Ajaloost on teada ka see, et mitmetel puhkudel nii ajas tagasi kui ka meie ajal on usulistel põhjustel ärgitatud nii üksikisikuid kui terveid rahvaid sõdima või elustama neis pesitsevat sõjakust. Mõne inimkonna tuleviku analüütiku hinnangul on religioonide- ja usklikevahelised verised kokkupõrked isegi möödapääsmatud. Ka selliseid on, kes ütlevad, et Jumal vajab konflikte, tugevdamaks oma tahet maailmas.

Meie ise, niinimetatud Lääne tsivilisatsiooni kuuluvate inimestena oleme veendunud, et puhas usk iseeneses ei kutsu oma järgijaid konfliktidesse ja sõtta teiseusulistega. Tõde ei astu ses kontekstis ühte sam-

mu sõjalise või ühegi teise maise jõuga. Veendumus, et sõjalise võidu on toonud jumalik tõde või et võit on Jumalalt saadud vaevatasu, on tänapäeval kõrvale jäetud kui ekslik. Tõde teatakse sõna läbi ja läbi isikliku kogemuse, kus sõna toimib inimese puhtas ja isetus südames. Prohvet Eelija koges, et Issand ilmutab end tasases sahinas, mitte aga maavärisemistes ja tules.

Seepärast, kui igatseme liikuda tõe tarkuse suunas, mis vabastab inimese eelarvamuste ahelaist ja igasugusest pettusest, peame kasutama Jumalalt saadud hetkes sõna, puhta ning isetu intentsiooniga. Sõna kui meie veendumuste väljendaja ning õigustaja suhetes teistega muutub dialoogiks. See on ülivajalik, kuna märgib meie, inimeste, personaalsuse eksistentsi. Looduses on palju olendeid, kellele on antud oskus saada sõnumeid ja reageerida nendele, ent kogu loodust saab ainult inimene sõna kasutades teiste inimeste veendumusi muuta.

10

Dialoog ei ole esmaselt vajalik seetõttu, et saada sellest võimalikku kasu või hüvesid, vaid seepärast, et on inimolemuse loomulik osa. Ja tõde selles on, et kui inimene hoidub osalemast dialoogis, siis ta lükkab selle inimliku kvaliteedi endast eemale. Tõesti, kui inimene ei aktsepteeri dialoogi teist osalist ega väljenda tema vastu austust, ta mitte ainult ei lükka seda kvaliteeti eemale, vaid hävitab ka iseenda inimliku väärtust. Ta eitab printsiipiaalset inimolemuse osa – respekti teise inimese ja iseenda suhtes. Kristlikus õpetuses, mida kinnitavad kaasaajal elava inimese kogemused, märkis Jumal inimese oma paleusega. See on nimelt sügav, reljeefne ja äravahetamatu loov pitser, mida Ta tagasi ei võta. See Jumala pitser on inimese vabadus.

On fakt, et juba muistsetel aegadel pidasid kohtunikud dialoogi nendega, kes olid kohtu all või nendega, kes protsessisid ning see oli eeltingimus kohtuotsuse legitiimseks kehtivuseks. Need õiglase kohtupidamise fundamentaalsed printsiibid on vajalikud ka modernse maailma

jaoks. Kohtuotsust koostav kohtunik peab kuulama mõlemaid protsessis osalevaid pooli, ka kaitsja vastuväiteid ja see kõik põhineb dialoogi põhimõttel. Nad tunnistavad sellega, dialoogi ülimald tõstes, üleva respekti väljendamist isiksuse suhtes. Paavst Benedictus XVI puudutas seda küsimust oma tänavuses uueaasta läkituses. Just see respekt kujundab iga inimese vaimse kasvamise põhikriteeriumit ning annab samaaegselt fundamentaalse aluse kõikidele inimõigustele.

Meie eelkäija, Püha Johannes Kuldsuu õpetuse kohaselt on Jumal meiega püsivas dialoogis ning see on suurim kink, mille inimkond on saanud. Jumal ei keeldu dialoogist. Isegi sellega, kes Tema olemasolu ausalt eitab. Ent samas ei astu Ta dialoogi nendega, kes on salakavalad, varglikud, pahelised ja kelle süda ei ole puhas. Sest dialoog eeldab ausust ning seda ei saa tekkida, kui ilmneb salatsemine, valelikkus või mõni muu takistus.

II

On teada, et kaasaja arengudünaamikat määravad võimuvõitlused ning eri dialoogid. On neid, kes tahavad võimu eri survevahendeid kasutades suruda oma seisukohti teistele peale. Ükskõik siis, kas need puudutavad kultuuri, moraali, majandust, terrorismi või isegi surma. Samas diskuteerivad teised mitmete probleemide üle nii, et püüavad veenda omi partnereid oma seisukohtade paikapidavuses. Neist kahest on ainult üks kooskõlas inimrespekti ja inimõigustega. See on dialoogi tee, kuna välistab ebainimliku vaenu.

Usunditevaheline dialoog religiooni kontekstis on üks kõige keerukamaid dialooge üldse, kuna niinimetatud ilmutusreligioonid usuvad, et jumalik tõde tuleb esile läbi Jumala enda ilmutuse. Hoolimata sellest viitavad religioossete rühmade vahelised lahkarvamused ja vastuseisud, et keegi neist püüab tõestada teise ekslikkust. See paneb kellegi püüdma teise seisukohti maata teha, samas kui ei ole mõeldav, et

Jumal oleks iseendaga vastuolus. Seetõttu peame olema vastuvaidlemata nõus, et isiksuse arvestamist välistav õpetus ei tule Jumalalt, vaid inimestelt, kes on jumalikku ilmutust valesti tõlgendanud. Seepärast on inimestel tekkinud ka hulgaliselt küsimusi – näitena, et mis on siis tõde, kui midagi, mis on tõena esitatud, välistab iseenda? Rahulik ja kiretu diskussioon ning siiras dialoog võib erinevusi tabada ning lõpetada inimliku sekkumise jumaliku tõe moondamisel. Samuti pärsida inimtegevust, mis toetab õpetusi, kus jumalikku tõe kuulutades püütakse teineteist väärata ja mis ei saa seetõttu olla jumalik tõde.

12 Loomulikult ei näe me usunditevahelise dialoogi eesmärgina iga inimese lahtiütlemist usulistest seisukohtadest ega pea dialoogi pidamist üldse lihtsaks ülesandeks. Eriti praegusel ajal, mil üle kogu maailma on palju sõjatandreid. See on ka põhjus, miks tänapäeval nii paljud inimesed kasutavad usulisi erinevusi või usulisi veendumusi osana nende individuaalsusest, omapärast, mida nad näevad osana rahvuslikust hüpostaasist. Või siis mis nende arvates neid teistest eristab. Kuna rahvusteadvust ja rahvuslikke väljendusvorme peetakse rahvuste ja üksikisikute omapära ning individuaalsuse osaks, kaitsevad inimesed oma vääramatut õigust defineerida end läbi nende religiooni. Meie arvame aga, et sundida religiooni ainult rahvuslike huvide teenistusse ei ole korrektne.

Ükskõik, mis ka ei sünni – eelolevail sajandeil saab meil olema palju usundeid ja veelgi enam usulisi veendumusi, mis neist usundeist hõlbivad. Rahvusvahelise majandus- ja teabeglobalisatsiooni taustal sunnib see tõsiasi eri usundite usklike tihedasse suhtlusse ja mitteametlik dialoog saab igapäevaseks fenomeniks. Isegi ametlik dialoog usujuhtide vahel saab mõtteka sisu, kuna usujuhid ei saa ignoreerida reaalsust ega tõmbuda isekasse isolatsiooni. Usundid, mis teadvustavad endid

jumaliku tõe saajate ning hoidjatena, peavad endi ülesandeks usu levitamist ning juba seetõttu ei saa nad end isoleerida.

Olemasolevad eeltingimused teoloogilise tasandi usunditevaheliseks dialoogiks mitte ei pärsi, vaid hoopis edendavad võimalust teineteist ja teineteise ideid tundma õppida, usulist tolerantsi ja koosolemist kasvatada, fanatismi ja muid eelarvamusi välja juurida. Need eesmärgid on väga tähtsad, kuna teenivad rahu, mis on iga kultuurilise protsessi nurgakivi.

On täheldatud, et praegu napib usulist haridust. Probleem on jõudnud isegi nii kaugele, et selle on tõstatanud ka usundid, mis on riigis vähemuses. Usulise harituse vähesust võib vaadelda ka kõrghariduse omandanute juures. Sellest omakorda saab kergelt alguse eksitavate kujutelmade ja eelarvamuste jada, mis takistab inimeste rahumeelset koostööd. Süstemaatilise dialoogi pidamisega on järk-järgult võimalik vastastikust mõistmist parandada ning toetada kõigi inimeste ja tsivilisatsioonide usulisi parameetreid moel, mis lükkaks eelarvamused eemale.

13

Ei saa mööda vaadata asjaolust, et paljude inimeste ja tsivilisatsioonide puhul mängib usk või usulised elemendid nii eraelus, sotsiaalvaldkonnas kui ka rahvuse jaoks tervikuna suurt rolli – ja palju tähtsamat rolli kui kaasaegses Lääne tsivilisatsioonis. Loomulikult ei eelda me ainult seda, et kristlik maailm parandaks oma suhtumist mittekristliku maailma. Eeldame ka seda, et mittekristlik maailm parandaks oma suhtumist kristlusse. Kahjuks paljud mittekristlaste aktsioonid ja mitmete kristlaste käitumine on loonud kuvandi, et need aktsioonid ja käitumine on kristluse teadlik suunatud tegevus. Ka mitmed teised religioonid ei tunne tihti muret oma järgijate tegevuse pärast. Seetõttu on vajalik selgitada iga usundi tausta, välistada sellest üksikute usklike egoistlikud sammud ning panna inimesed vastutama ka suhetes teiste

religioonidega. Vastutuse jagamine, mis on usunditevahelise dialoogi üks sihte, kaitseb minevikust kerkinud foobiate eest, mis on seganud tänapäeva rahumeelset plaanitud koostööd.

Usunditevahelise dialoogi oluline eesmärk on ka lähenemine ülitähtsale inimõiguste probleemile. Evangeelne printsiip inimeste võrdsusest, südametunnistuse ja eksistentsivabadusest, vaeste kaitsest, õiglusest ja armastusest, aga samuti humanismi idee on valgustusajastust alates õhtumaises tsivilisatsioonis tõstnud inimõiguste küsimuse kõrgele tasandile. See on vastupidine teistele tsivilisatsioonidele, millest mõni ainult pisut kõneleb inimõigustest ning mõne õigussüsteem laseb vähemusi – nagu naised, lapsed, orjad vms – lausa diskrimineerida. On arendatud isegi metafüüsiline õpetus, mille kaudu hetkesituatsiooni kujutatakse kui lepingut inimeksistentses taevase seatud korraga.

14

Kui väidame, et igatseme kõigi inimeste elustandardite paranemist, siis peame paratamatult liitma eelnimetatud asjaolud ka usunditevahelise dialoogi määravate küsimuste hulka.

Meie usume, et inimest – hoolimata soost, east, rassist, religioonist või majanduslikust, hariduslikust ehk muust staatusest – respektiiv moraalne jõud on piisavalt suur, suutmaks võita kõik pikaajalised vaimsed konfliktid; konfliktid, mis on andnud võimuritele võimaluse inimõigusi ignoreerida või isegi seaduse toel rikkuda. Neil, kes ei ole inimõigusi respektiivinud, on vaja tõsiselt pingutada, et sel teemal diskussiooni pidada.

Hoolimata kõigest on väga lootustandev, et igas ühiskonnas on alati edumeelseid inimesi, kes mõistavad inimõiguste järgimise tähtsust ja töötavad tõsiselt neile suurema ühiskondliku sotsiaalse kaalu andmise suunas isegi neis tsivilisatsioonides, kus inimõiguste kontseptsioon ei ole omane.

Siinkohal peame märkima, et oikumeeniline patriarhaat ja seda ümbritsev kreeka õigeusu vähemus Türgis ei saa kasutada kõiki neid õigusi. Senini ei ole patriarhaati tunnustatud juriidilise isikuna, keelatud on Halki Teoloogilise kooli tegevus, üleval on varade küsimus ja palju muud. Tunnistame samas, et tööle on hakanud mitmed reformid ning Türgi on teinud mitmeid märkimisväärsed samme õigusaktide harmoniseerimiseks Euroopa standarditega. Seepärast oleme alati toetanud Türgi taotlusi Euroopa suunal.

Mida usunditevahelise dialoogiga kindlasti saavutada, on tolerantsi vaim, lepitusprotsess ning eri usunditest pärit usklike rahulik koosseisteerimine, mis on vaba fanatismist ja foobiast. Vastupidiselt poliitilistele positsioonidele, mis tihti kutsuvad esile konflikte ja vastasseise, püüame külvata kõigi jaoks võrdsete õiguste ja vastutuse vaimu inimeste rahumeelse koostöö tarvis, hoolimata nende religioonist. Sest ainult südame ja meelte avamise kaudu ning teiste omapära viimiseiga võrdsele tasandile meie endiga on võimalik maailmas rahu ehitada.

15

Usunditevahelisel dialoogil on veel üks eesmärk. See on meelega rikastamine, püüd tajuda iga uskliku inimese vaateid läbi tema enda religiooni. See rikastamine vabastab meid kildkondlikkusest, avardab meie arusaamu usundite kohta, tugevdab intellekti ning üsna tihti juhib meid sügavamale tõe tunnetusele ning kasvamises väga arenenud tasandile jumaliku ilmutuse olemises. Näiteks armastus kui isetu tunne ja kallitele ohverdamise kogemus on teadvuse suurim väljakutse, aga seda ei soovinud algselt mitte kõik, sest paljude kalkus ei olnud valmis seda kõrget ning eneseohverduslikku nõuet aktsepteerima.

See armastus, mille alguses omandasid vaid vähesed, motiveeris tegevusi, programme ja institutsioone – nagu Euroopa Nõukogu – või

nende pingutusi, et leevendada vaesust või katastroofi läbielanute raskusi. Et kaitsta inimõigusi ja usuvabadust ja läbi viia midagi, mida veel mõni sajand ehk isegi mõni aasta tagasi nimetati võimatuks või utoopiliseks.

Kui aga tahtmist, leiame paljudes religioonides põhjuse teha head. Selle põhjuse leidmise ühine otsing läbi dialoogi võib olla väga viljakas. Religioossed allikad võimaldavad mitmeid interpretatsioone ja lähenemisviise. Meie kätes on valida iga kord kõige paslikum, rahumeelsem, enim inimest arvestav ja enim rahu, solidaarsust, altruismi ja armastust arvestav tee. Meie kohustus on headuse osakaalu tõsta, mitte vähendada. Töötagem siis meie kõigi heaks selle osakaalu tõstmise nimel.

16 Õigeusu Kiriku esipiiskopina on meie kohustus teenida inimest hoolle ning kristliku evangeeliumi juhatatud rahumeelsel moel. Selle teenimise julguses tahame esitada südamliku palve Euroopa Nõukogu Parlamentaarsele Assambleele, eriti aga nendele isikutele, kes on vastutavad Euroopa riikide otsustava rolli eest maailmakorra ja rahu tagamisel:

Armsad sõbrad, tarvitage oma mõju, oma poliitikategemise kunsti ja teadust eesmärgiga taastada selle maailma usuliste traditsioonide vabadus end väljendada ja elada. Nõnda, et kaasaegsete riikide kodanikke ei kiusataks taga, lükataks kõrvale ega marginaliseeritaks. Et ei võõrandataks nende kirikuid ja vara sellepärast, et neil on teistsugused usulised seisukohad.

Oleme kindlad, et Euroopa Nõukogu ei ole huvitatud ainult Euroopa riikide mõningatest edusammudest, vaid ka nende väärtuste hoidmisest ja väljendamisest, mis annavad Euroopa identiteedi. Usuvabadus ja inimõigused on nendeks väärtusteks. Inimõiguste ja usuvabaduse igakordne kitsendamine kõndistab inimtsivilisatsiooni. See on taand-

arengu ning inimliku lootuse katkemise märk. Meil on kindel ja kaheldamatu lootus, et teie kõigi abiga asjad paranevad, armsad ja austatud Euroopa Nõukogu liikmed. Ja lootus ei lase meil langeda, nagu ütles püha Paulus. Täname teid armastuse ja kannatlikkuse eest meie südame hääle kuulamisel ja soovime teile tervist ning kordaminekut sel uuel aastal – Euroopa ja kogu inimkonna hüveks.

ÕIGEUSU KIRIK JA EUROOPA ÜLESEHITAMINE: PEIBUTIS VÕI TEGELIKKUS? (teoloogiline mõtisklus)

†Stefanus

Tallinna ja kogu Eesti metropoliit

18

Me teame, et Euroopa – mille sünnikohaks Rooma ja kristlik ladinakultuur – jaguneb alates XVI sajandist protestantlikuks põhjaks ja roomakatoliiklikuks lõunaks. Samuti on olemas hellenistlik-kristlikku päritolu Euroopa, mis allus aga pikemat aega võõrastele jõududele – türki impeeriumile ja nõukogude impeeriumile. See teine Euroopa on õigeusklik Euroopa.

Õigeusklik Euroopa on olemas vaatamata sellele, et teda Läänes vähetuntakse. Tänapäevaks on selge, et vaatamata väliste ilmingutele ja hetke tendentsidele on kristliku kultuuri kahekordne alge (ühendan mõttes kreeka ja ladina pärandi) Euroopa ühtsuse ajalooliseks teljeks. Euroopa pole mõeldav kreeka filosoofiata, rooma organiseerituseta, juudi pühakirjata ja ristiusuta. Eitada seda pärandit, varjata kristluse tähtsust, see tähendab eitada endastmõistetavust. Õigeusklikud rahvused, mis nüüdsest kuuluvad Euroopa Liitu, peaksid seda meenutama 4. oktoobril, mil öeldakse viimane sõna Euroopa Liidu põhiseadusliku lepingu projekti kohta, mille töötas välja Euroopa Tuleviku Konvent Valéry Giscard d'Estaing'i juhtimisel.

Peatuksin sellel küsimusel natuke pikemalt. Mis võiks veel olla meie Kiriku eesmärk Euroopas kui mitte õigeusu eluviisi väärtustamine, tema liikmetena ühiskonna ümberkujundamine lähtudes ortodokssetest põhimõtetest? Ühtne Euroopa ei teki üksnes ühtlasest majan-

dusarengust ja ühisest kaitseprogrammist. Olles peamiselt hõivatud majanduse edendamisest, mitmekordistavad Euroopa ühiskonnad õigusi ja arendavad kompleksset juriidilist süsteemi, unustades täiesti, et teiste õigused tähendavad neile kohustusi. Sellesama õiguse õitseng on vastuolus nõrgeneva kodanikuvastutusega, teisisõnu demokraatia endaga. Seega on endastmõistetav, et Euroopa ülesehitamiseks on vajalik ka sotsiaalpoliitika, mis toetub rahumeelsele ja viljastavale koostööle euroopa rahvaste vahel. Poliitika, mille aluseks on ühelt poolt kultuuriline vajadus – inimestevaheliste suhete ja erinevate rahvustraditsioonide mõtestamine –, teisalt vaimne.

Siinkohal peab Õigeusu Kirik (ja mitte üksnes tema) oluliseks ära märkida, et õigus rajaneb visioonile inimesest kui vaimsest olendist. Valencias (Hispaanias) 1966. aastal peetud oikumeenilisel kohtumisel Euroopa üle toetasin ma mõtet, et me peame vähem laskma end segadusse ajada loomuliku õiguse kontseptsioonist ja sellele eelistama visiooni inimesest Püha Kolmainu kujuna. Endastmõistetavalt ei tule õigusteadusse suhtuda üleolevalt. Õigus rajaneb inimesest lugupidamisel, aga tähelepanuväärt on, et tegemist on inimese ja mitte indiviidiga. Sõna inimene, nagu me seda siin mõistame, tähistab elust osa saamist armastuse läbi, lähtudes meie eksistentsiaalsest prototüübist, milleks on Püha Kolmainus, Jumal, kes on Armastus.

Indiviid on uhkus ja ahnus, ahastus ja surm. Inimest iseloomustab Kristuses ja Pühas Vaimus eelkõige suhe Jumalaga ja teiste inimestega. Paavst Johannes Paulus II selgitab apostellikus manitsuses „Ecclesia in Europa”, et Kolmainu müsteerium võib anda “olulise panuse aitamaks luua struktuure, mis – eeskujuks ja mõõdupuuks suured evangeelsed väärtused – edendavad kontinendi erinevate rahvaste elu, ajalugu ja kultuuri”. Kõik need väärtused on suurepäraselt sõnastatud Euroopa põhiseaduse lepingu eelnõu preambulas, mis sätestab, nii igaihe eraelus kui ka kollektiivsete suhete puhul, et “taasühinenud

Euroopa...kõigi oma elanike hüvanguks, kaasa arvatud kõige nõrgemad ja puudustkannatavamad...ja...rahu, õigluse ja solidaarsuse eest kogu maailmas”.

Võttes aluseks eeltoodu, muutub Kolmainu müsteerium õigesti mõistetuna Euroopa ja kogu inimkonna elu esmaseks lätteks, sest oma sisimas teab iga inimene, et ta pole üksnes selle maailma nähtus. Siin ühtivad kogu avatud humanistlik mõtteviis ja pikk kristlik traditsioon, millesse kõik kirikud on andnud oma panuse ja milles õigeusklik teoloogia ja filosoofia osaleb võrreldamatu jõulisusega. Sellele vihjab Christos Yannaras, kreeklasest õigeusu teoloog, öeldes, et vaba vaimne ühtsus (mida kirikud peavad esimestena üles näitama) on kogu ühiskonnale kutse, kutsumus ja veel enam – võimalus ühtsusse nakatumiseks.

20

Meie kutsumuseks on seega toetada Euroopa ülesehitamist mitte majanduslikuks ühiskonnaks, mis ühtlustab altpoolt inimesed ja rahvad, vaid vaimseks ühiskonnaks, kus rahvuslik ja universaalne ei vastandu ning milles diplomaatia esmaseks missiooniks on rahu tagamine, tööloovus, majandusel inimarmastus. Selles perspektiivis võib oikumeeniline teoloogia anda tõuke Kristusele ja Pühale Vaimule keskenduva vaimse antropoloogia ja kosmoloogia järkjärgulisele väljatöötamisele, mis aitaks vältida majanduse eemaldumist sotsiaalse keskkonna vajadustest ja kindlustada tema toimimine lähtudes inimesest. Lõpetuseks, ükski sotsiaalne süsteem või poliitiline režiim (ja see oli kindlasti kommunistliku ideoloogia kokkuvarisemise põhjuseks) ei püsi ilma eshatoloogilise visioonita – s.o ilma visioonita viimsetest asjadest, mis kuuluvad lõplikult vaid Jumalale.

Seega võib üksnes põhjalik tegelemine eshatoloogiaga lõpliku tegekkusena elu näol Jumalas ravida inimkonda rahulolematusest. 1994. aasta aprillis ütles oikumeeniline patriarh Bartholomeos Strasbourg’is Euroopa Parlamendis, et “sotsiaalne dünaamika, mis saab olema progressi aluseks, sünnib, kui inimese suhted maailmaga ja oma vendadega

omandavad uue tähenduse”. Patriarh Bartholomeose arvates sisaldab enamik probleeme, millega meie ühiskonnad maadlevad, meile kõigile ja iseäranis meie Kirikule teoloogilisi väljakutseid. Peame olema veendunud Kiriku ühtsuse kõikvõimsuses, milles prioriteet on eksistentiaalsel ja evangeeliumi algsel sõnumil inimesele.

17. kohtumisel “Inimesed ja religioonid”, mis leidis aset Sant’ Egidio vennaskonna eestvedamisel Aix-la-Chapelle’is 7. septembril, kuulutas Konrad Raiser Kirikute Maailmanõukogust: “Religioon on olnud otustava tähtsusega euroopaliku identiteedi kujunemisel ja seetõttu tuleb ka täna rõhutada tema aktuaalsust vaatamata kasvavale ilmalikustumisele.” See on meile, kes me kuulume Põhja-Euroopasse, otsene väljakutse. Tõepoolest, õigeusklikule Eestile ja võib-olla ka Soomele on esimest korda tekkinud võimalus heita pilk meie kontinendi arengule tervikuna, olles ühel või teisel moel kohustatud vastu astuma ilmalikustumisele, mida üha enam ülistatakse liikmesriikides. Ilmlikkus on see sfäär, mille vahendusel me saame avalikkust teavitada religioosse sõnumi olemasolust, võttes arvesse, et Kirik ei saa samastuda ega täielikult liituda ajaliku eksistentsi ühegi olemasoleva struktuuriga.

21

Välja arvatud suurte õigeusu traditsioonidega maad Euroopas, näiteks Balkani regioon ja Kreeka, eelistavad Euroopa riigid selgelt “ilmalikkuse-neutraliteedi” põhimõtet, mis näeb ette võrdset suhtumist kõikidesse religioonidesse, et võimaldada igauhele neist õitseng.

On selge, et rahvuste jaoks Ateenast Moskvani on suhted kiriku ja riigi vahel veel tänapäevalgi raskelt määratletavad ja et nende jaoks on siin raske leida õiget vahekorda, lähtudes vaid kristliku Lääne pakutud ilmalikkuse mudelist. Siinjuures tuleb tunnistada, et lõhe kaasaegse Euroopa ja õigeuskliku maailma vahel tekkis just Ida ja Lääne erinevast arusaamast religioosse ja ilmaliku võimu suhetest.

Mulle näib, et meie Kirikutele Eestis ja Soomes, mis moodustavad Olivier Clément’i järgi koos väikeste ja keskmiste riikidega Lääneme-

rest Musta mereni nn “kolmanda Euroopa”, mille üle on võimutsenud impeeriumid, on praegune aeg kultuuriliselt ja religioosselt mitmekesisem. Võib-olla on meie kutsumuseks oikumeenilises maailmas hoida ära hoida religiooni ja poliitika segunemise risk. Võib-olla on meie kogemused heaks lähtepunktiks, et pakkuda lahendusi võimaliku lahkeli puhul, milleks võib saada küsimus kirikute kohast ühiskonnas nendes Euroopa riikides, kus meie Kirikutel on tugev positsioon.

22 Pöördugem tagasi ilmalikkuse küsimuse juurde! Vaimse ja ajaliku mõõtme eristamine ei keela omada ühiseid kokkupuutepunkte. Igal religioonil on midagi öelda teemade kohta, mis puudutavad poliitikat ja moraali ning ühiskonna organisatoorset külge. Need, kes väidavad vastupidist, ei kõhkle mobiliseerida religioosseid võimuseid, et endale vajadusel toetust saada. Meie jaoks ei tähenda poliitiline vastutus poolehoidu või vastumeelsuse väljendamist mingile režiimile, vaid kohustust säilitada vabadus, järgida meie Issandat ja mitte inimesi. Sellest tulenevalt ei saa religiooni pidada vaid privaatsfääri kuuluvaks ja nõus-tuda tema eiramisega avalikus sfääris. Säilitagem valvsus oma käitumises, et hoida ainsat tegelikkust, mis annab väärtuse maapealsele elule – pühade osadust –, mis on ainsana võimeline muutma maailma, kuna vaid läbi jumaliku armu võib saavutada nii tsivilisatsiooni kui ka ühiskondade teisenemist. Tahame seda või mitte, aga meie noored põlvkonnad pooldavad liberalismi. Meile jääb võimalus pakkuda neile teistsuguseid väärtusi ja eetikat. See võib saada võimalikuks vaid juhul, kui me arendame suhteid riikidega ja loome endale identiteedi, mis ei lähtu tingimata vastandusest.

Näib, et kätte on jõudnud aeg, mil peame mõtlema, kuidas on võimalik siinsest erinevalt läheneda ja esitleda oma teoloogiat läänemaailmale, mis on rohkem kui kunagi varem avatud kõikidele vaimsetele mõtteviisidele ja seda eelkõige tehnoloogia võimetuse tõttu lahendada inimese eksistentsiaalseid probleeme. Lääne vaimse seisundi kõiku-

mine on sedavõrd suur, et vajab kristliku Ida tuge. Meie teoloogilised lähtekohad jumalikele energiatele, inimese jumalikustumisele, kesk-konnakaitsele ja säästlikule arengule, loodud maailma uuenemisele Kristuses, ei tulene skolastikast ega rajane dualistlikule kontseptsioonile inimesest ja Jumalast või moraalsele kontseptsioonile inimesest, nagu see on ladina maailmas. Meie lähtekohad on liturgilised ja müstilised; nad rõhutavad jumaliku ja inimliku ühtsust, inimese ja Jumala ontoloogilist liitu. Meie teoloogia vaimsed väärtused on kõigi jaoks. Nendest aimub teistsugune olemisviis, eetos, millele annab sisemise jõu ja rõõmu Ülestõusmine. Absurdne oleks mõelda, et õigeusk vastanduks Lääne-Euroopale hetkel, mil kõikjal maailmas, nii Idas kui Läänes väärtustatakse liigselt materiaalist progressi ja kus meie ühiskonnad on üha enam allutatud ohjeldamatule liberalismile, mis orjastab inimolendit ja kahjustab vaimset elu. Aga sel sõnumil on väärtus vaid meie Kirikute sisemuses toimuva kristliku elu võimsa uuenemise kontekstis.

Kristliku kogukonna vaimsus on kahetasandiline. Kõigepealt on see Kirik Kristuse ihuna, mille moodustavad järgmised elemendid: pühakiri, liturgia, sakramendid (salasused), katehees ja selle sisemised ühendavad tegurid, teisisõnu kohalik kogukond, kõik kohalikud kirikud ja lõpetuseks ülemaailmne Kirik. Teine tasand puudutab nende inimeste lõpmatut mitmekesisust, kes otsivad Jumalat palves ja askeesis, mis on tõendiks isiklikust vabadusest ja dünaamilisest protestist automatiseerunud majanduse vastu, lähtudes inimese tegelikest vajadustest.

Nende kahe tasandi aluseks on vaimne reaalsus. Esimeses domineerib sotsiaalne lähenemine, mis rajaneb ühiselule. See on vaimse kogukonna ehitamine, mis leiab oma tee ja õigustuse rahva usulise liikumise ja heategevuse näol. Teine suund lähtub igäihe siseelu maksimaalsest keskendatusest; selle aluseks on tagasipöördumine enese juurde, sise-

mine muutumine.

Enamus meist aktsepteerib mõtet, et Lääne-Euroopa jaoks on kristluse saatusega seotud küsimused selged, et Kirik on enam või vähem kasulik sotsioloogiline reaalsus, kuna Jumal on surnud ja valitseb ilmalik humanism – tegelikkuses sageli ateistlik ja religioonivastaselt häälestatud –, muutes inimese abstraktseks indiviidiks, kes allub riigi bürokraatialle, mis on sageli anonüümne. Aga siinjuures võib küsida, kas me oleme ikka eneses nii kindlad, nagu me seda väidame?... Iseenesest mõista on agnostitsismil ja ateismil oma koht meie ajastu kultuuris, aga võib kindlalt väita, et on ka tõelist vaimset otsimist; kes julgeks väita vastupidist? Ja on ka kategooria, millest keegi ei rääkinud kümmekond aastat tagasi ja mis tagandas võitleva ateismi – see on “ilma religioonita” inimesed. Kas poleks siinkohal õigem asendada “uskmatud” “vähese usuga”, nagu teeb ettepaneku kirjanik ja ajakirjanik Françoise Giroud ühes oma viimastest raamatutest, mille pealkiri on “Me ei saa olla kogu aeg õnnelikud”? Meie ülesandeks on luua tingimused, et edastada evangeeliumi sõnumit selle vastu täielikku ükskõiksust ülesnäitavatele kaasmaalastele. Nende ükskõiksus avaneb tühjusesse. Meie ülesandeks on leida sõnad, et väljendada õigeuskliku teoloogia olemust, milleks on pühitsemine, milles mõte selgineb müsteeriumi läbi, teiste sõnadega elu ja surma küsimuste ja kurja üle järele mõeldes.

24

Ajal, mil toimub Euroopa ülesehitamine ja ühinemine, peab õigeusklik mõistma läänemaailma raskusi ja ahvatlusi. Ta ei või neist ringiga mööda minna ega neid ignoreerida, kuna tema ülesandeks on loovust kasutades omandada kogu see Lääne kogemus, mis rajaneb kartustele ja hirmudele. Nagu seda on suurepäraselt väljendanud Dostojevski, tuleb meie õlgadele asetada kogu Euroopa ängistuse raskus. Ja mitte üksnes asetada, vaid vastavalt meie suutlikkusele seda kanda leebelt ja ilma upsakuseta.

Läänemaailm, mille ees ja rüpes õigeusk on kutsutud olema tunnistajaks, on avatud kõikidele perspektiividele. Selles seisneb oikumeenilise liikumise tähtsus. Õigeusu teoloogia, suhtudes oma missiooni usaldusega ja eelarvamusteta, võib olla eeskujuks, näidates, et Kirikute ühtsus ei saa täielikult teostuda väljaspool katoolset ja apostellikku traditsiooni puhtana ja muutumatuna, vaid ajaga kaasas käies ja pidevas arengus. Selles perspektiivis, lähtudes katharsise nõudest ja meie kirikuisade teoloogia tundmisest, võib õigeusklik mõte avardada läänemaailma suurte müstikute kogemust ja kaasaegset katoliiklikku teoloogiat Põhja-Euroopa regioonis, selle asemel et proovida jätkuvalt kohandada oma käitumist üksnes reformistlike maade või “dialektilise teoloogia” mallidele. Õigeuskliku maailma uuenemine on vajalik eeltingimus, et leida lahendus oikumeenilisele probleemile.

Tunnistagem seda ausalt. Lääne kirikud töötavad, samal ajal kui meie enamasti vaikime. Läänemaailm ei kaota kunagi silmist ajaloo võimalikku tegelikkust, tema hoiak sellesse on vastutustundlik ja tähelepanelik, ta ei lakka mõtisklemast ja dialoogi pidamast oma kristlike lätete üle.

Mõistagi, õigeusu pärand kaasaegsele maailmale on vajadus pühakirja, liturgia, askeesi ja teoloogia orgaanilise sünteesi järele. Iseenesest mõista on ta meile andnud kontseptsiooni vastastikusest teenimisest Kristuse ja Püha Vaimu, sakramendi ja vabaduse vahel. Tema edastas ka maailmale arusaama Jumala kõikvõimsuses sisalduvast nõrkusest, kuulutuse Jumala ristilöömisest, et jumalikustada inimene. Ta tuletab meelde, et kristluse “vertikaalne” ja “horisontaalne” mõõde on lahutamatud ja et “venna sakramendil” poleks mingit tähendust väljaspool “altarisakramenti”, kuna üksnes armulaua-liturgia läbi täiustub ja tekitab vaimu “õige tunnetus”. Ta tuletab meelde, et dogma pole aegunud sundus, vaid Jumala kummardamise instrument, kiidulaul mõistusele. Selleks, et kirikuisade pärandit taaselustada, peab ta avanema Lääne

mõjudele. Nikolai Losski, õigeusu teoloog, kirjutas mõned aastad tagasi: “Käesoleva ajani oleme me pigem rõhutanud läänemaailma riikutust ja selle ohte.” Senine suhtumine tuleb nüüd asendada positiivse hoiakuga, mille eesmärgiks on mõista ortodoksselt positsioonilt mõningaid väärarenguid, pidades iseäranis silmas konteksti, milles nad Läänes avaldusid.

See õigeusu-sisene uurimustöö ja Lääne traditsiooni ümberhindamine täiendavad üksteist. Ja neid pole võimalik teostada ilma raske ja pikaajalise vaevanägemiseta, ilma “surmaotsuseta” teatud minevikule, millele me harilikult viitame ja mille pärandisse me suhtume ilma kriitikata.

Jääb küsimus natsionalismist, integrismist ja fületismist, millest viimase mõistis meie kirik hukka XIX sajandi keskel kui paganluse ilmingu.

26 On selge, et need on ohud, mis varitsevad pidevalt meie õigeusklikke ühiskondi. Kas me võime öelda, et oleme saavutanud täieliku immuuniteedi nende suhtes Põhja-Euroopas? Pilguheit Eesti ajaloole paneb mind siiski kartma, et me pole neist veel täielikult vabanenud ja et see võib, teadlikult või alateadlikult, avalduda rassismina, mida Michael E. Head, rassismi ja sallimatuse vastase komisjoni president Euroopa Nõukogus, kirjeldab kui “batsilli, mida iseloomustab pidev kohanemine keskkonna muutustega”. Ainuke viis jagu saada sellest metsalisest, kes kunagi ei uinu meis täielikult, on näha teises inimeses ligimest ja suhtuda temasse nii, nagu õpetab püha Paulus. See on minu jaoks murettekitav küsimus, kuna ma olen teadlik, et see mõjutab kogu Õigeusu Kiriku vaimset, eetilist ja sotsiaalset tulevikku.

Seega pole Euroopa meile peibutiseks. Euroopa on meie kodu. Me oleme samavõrd vastutavad ühtse Euroopa tekkimise ja ülesehitamise kordamineku eest kui teised lääne kristlased. Me oleme selle teise kristliku Euroopa partnerid ja jagame temaga ühist eesmärki, milleks on levitada kaasaegsetes ilmalikes ühiskondades kolme põhilist hoia-

kut: suhete parandamine rahvuste vahel pärast kõiki neid sõdasid ja tagakiusamisi; enese teadlik piiramine, et ka kõige vaesemad saaksid õiglasema osa rikkustest; austav suhtumine kogu maailma ja vaimsuse levitamine kõikjal.

Mul on kiusatus teha teile konkreetne ettepanek: luua alaline õigeusklik konsultatiivorgan Soome, Eesti, Poola ja Peterburi vahel, mis hindaks teoloogilistelt ja pastoraalsetelt alustelt meie kohalike kirikute panust juba 1986. aasta veebruaris Õigeusu Kirikute Konverentsi välja töötatud kristlike rahu, vabaduse, vendluse, armastuse ja rahvastevahelise rassilise diskrimineerimise vastu võitlemise ideaalidesse.

Kui minu käsutuses olevad vahendid seda võimaldaksid, oleksin juba ammu loonud taolise konsultatiivorgani. Ma arvan, et tänasel päeval võib algatus tulla Soomest ja kui see nii on, siis te võite kindlad olla minu igakülgses toetuses.

27

Tänan teid tähelepaneliku ja südamliku ärakuulamise eest.

Ettekanne Soome Preestrite Liidu päevadel Joensuu 25. septembril 2003

BIBLIOGRAAFIA

a) ARTIKLID JA DOKUMENDID

- Oikumeenilise Kiriku patriarh Bartholomeos Euroopa Parlamendi ees Strasbourg'is 1994. a: toimik SYNAXE nr 28 / Nizza (Prantsusmaa) – 1994 apill/juuni.
- Olivier CLEMENT: Anachroniques – DDB, Pariis 1990.
- Joseph Cardinal RATZINGER: “L’Europe: un héritage qui engage la responsabilité des chrétiens”, L’héritage chrétien en Europe, Šveitsi Kreeka Õigeusu Peapiiskopi väljaanne, 1989, lk 15–21.
- + Stefanus, Nazianze psk.: “Rebâtir la Maison commune de l’Eglise”, Christus, Pariis, Nr 155 – 1992. a juuli, lk 294–307.
- Maurice ZINOVIEFF: “L’Europe orthodoxe”, PUBLISUD, Pariis 1994, lk 5-26.

b) AJAKIRJAD JA AJALEHED

- Ajakiri S.O.P., Pariis 1986, nr 106, lk 12–14 ja lisa nr 213, detsember 1996.
- Ajakiri CONTACTS, Pariis 1975, nr 92, lk 413–415.
- SYNAXI – “ ELLINES ke EVROPEI ? ”, Ateena, nr 34 / aprill – juuni 1990, lk 9–78; (kreeka keeles).
- Ajaleht LA CROIX (Prantsusmaa) 2003, 29.08, lk 17; 02.09, lk 11, 04.09, lk 26; 08.09, lk 26; 09.09, lk 2; 11.09, lk 20.

Prantsuse keelest tõlkinud
Tiina Nütvägi-Hellamaa

Kai Katariina Kuusing
„Elada siin, II. (Põõsas, mis põles ja ei põlenud ära)”. 1995
Lavies, kuivnõel, paber 105 x 70 cm
Eesti Kunstimuseum, Stanislav Stepaško foto

KIRIKLUSEJÄRGSEL AJASTUL (KIRIKUÕPETUSEJÄRGSE UUSAJA SÜND: ÜHEST KIRIKUST PALJUDE KIRIKUTENI EHK SEEGA KIRIKU KILLUSTUMISEST KRISTUSE IHU HÄVITAMISENI)

Prof. Hdr. Arhim. Grigorios D. Papathomas

16. sajandil avanes Kiriku ja kristluse ajaloos ja teoloogias uus periood. Me võiksime seda sõna otseses mõttes nimetada „kirikuõpetuse järgseks“, põhjustel, mida me allpool vaatleme. Selle perioodi algust märgib reformatsioon (1517), kuigi ettekuulutavad märgid ilmusid kindlasti palju varem, eriti ristisõdade (1095–1204) ajal sündinud kirikuõpetuses.

31

Viis järgmist sajandit (16.–20. sajand) pakuvad piisavalt ajaloolisi piidepunkte ja teoloogilisi andmeid, et täpsemalt piiritleda seda *uut ajastut*, seda *vastset kirikuõpetuslikku uuendust* (võrreldes eelneva täiesti erineva kirikuõpetusliku praktikaga) ning ka varem *tundmatut* uut arusaama, mis lõpetas kirikuõpetuse, mida Kirik oli rakendanud ja sõnastanud oma rajamisest peale esimese viieteistkümnenda sajandi jooksul.

Kui kirikuõpetuslikku kõrvalekallet oli märgatud ja see oli faktiks saanud (ja seda mitte kirikuõpetuse seesmise arengu varal), siis on loomulik, et sellel „kirikuõpetuse järgsel“ ajastul tulid ilmale uued erinevad kirikuõpetused, nagu *usutunnistuslikud* kirikuõpetused (protestantidel), *ritualistlikud*¹ kirikuõpetused (katoliiklastel) ning *rahvuslik-rühmalised* ehk etnofüleetilised kirikuõpetused (õigeusklikel), ehk kui pidada kinni ajaloolisest järgnevusest, siis ritualistlikud, usutunnistuslikud ning lõpuks rahvuslik-rühmalised kirikuõpetused. Just sellised *heterokollektiivsed* kirikuõpetused, mille algus on olnud võitluslik, on

saanud valitsevaks ning nad ei iseloomusta ainult kogu kirikuelu, vaid dikteerivad ka põhikirju, mis on korraldanud kirikute elu ja tegevust toonasest ajast tänase päevani.

Meie praegune ajaloolis-teoloogiline olukord võimaldab võtta mõningast distantssi kirikuloo suhtes ning üle vaadata põhjused, mis kirikuõpetuslikke lahknemisi tekitasid. Järgnevalt on meie eesmärgiks uurida *puhtalt dialektilises ja kriitilises vaimus, ilma mingi poleemika-taotluseta* neid kolme kirikuõpetust, millel on erinev algupära ja siht, kuid millel on siiski ühisnimetaja; neil on sarnasusi ja kokkupuutepunkte ning nad olelevad koos, ent ei ole osaduses ega ühine. Ühiseks nimetajaks on *kaaspiirkondlikkuse* mõiste ja fakt, mis tekitab äärmiselt tõsise kirikuõpetusliku probleemi ning see probleem on olnud üleval kogu teise aastatuhande jooksul, mil puututi kokku mitmete puhtkirikuõpetuslike *küsimustega*, mida ei ole suudetud lahendada, erinevalt esimesest aastatuhandest, kui tõstatati kristuseõpetuslikke küsimusi, mis enamasti lahendati. Teisisõnu, kui tekkis kristuseõpetuslik probleem, siis kutsus Kirik esimesel aastatuhandel kokku kirikukogu ja lahendas selle, mis on aga täiesti erinev teisel aastatuhandel toimunust. Kõnealused kolm kirikuõpetust on niisiis järgnevad:

Ristisõdade kirikuõpetus (13. sajand).

Reformatsiooni kirikuõpetus (16. sajand).

Rahvuslik-rühmaline (etnofüleetiline) kirikuõpetus (19. sajand).

Vaadelgem nüüd üksikasjalikumalt seda *kolmeosalist* kirikuõpetust, mis oli vastne leiutis ja täiesti *heterotsentriline*.

1. Ristisõdade kirikuõpetus (13. sajand)

Kirikuõpetuslikust vaatepunktist puudutas *1054. aasta osaduse vastastikune katkestamine* ainult kaht Kiriku patriarhaati, Rooma ja Konstantinoopoli oma. Aga sestpeale, kui ristisõdijad määratlesid *katkestust*

kirikulõhena, laienes see katkestus faktiliselt ka teistele Ida patriarhaatidele. Selline mõistekasutus osutas aposterioorselt radikaalselt uuele olukorrale, mis kirikuõpetuslikult ja kanooniliselt võis õigustada uute samanimeliste kirikute asutamist olemasolevate Ida patriarhaatide ja kirikute aladele, kuna *osaduse katkestamine* ei võinud midagi seesugust õigustada.

Ristisõdade poliitiline liikumine omistas 1054. aasta *osaduse katkestamisele* uue tähenduse. Kuulutades välja kirikulõhe, mis kanooniliselt tähendab seda, et osa kiriku kehandist vaadeldakse ülejäänud osast *eraldununa* ja seega *olematuna* mingis antud kohas, andis see kirikuõpetuslikule olukorrale uue suuna. Niimoodi tekkis vanade Ida patriarhaatide kõrvale kaht sorti kirikuid. Idas tekkisid *ladina samanimelised patriarhaadid* (Jeruusalemma ladina patriarhaat [mis asutati Esimese ristisõja lõpus 1099. aastal], siis kohe Antiookia ladina patriarhaat [1100], Küprose *katoliiklik mitteautokefaalne*² kirik [1191] jne), ja juba see fakt ise – eeldusel, et tegemist oli *osaduse katkestamise* ja mitte *kirikulõhega* – tekitas varjatult, aga ametlikult Kiriku sees **kaaspiirkondlikkuse kirikuõpetusliku probleemi** (1099). Kuid sellega uuenduslik „kaaspiirkondlikkuse“ mõiste ei piirdunud. Nende ladina kiriklike üksuste kõrvale tekkisid *Ladina ritualistlikud patriarhaadid* ja *Ida-katoliku kirikud* (maroniitlik, melkiitlik, süüria katoliku jt), mis pandi Rooma patriarhaadi ja Rooma paavsti *rajaülese (hyperoria)* jurisdiktsiooni alla, omavahel hierarhiliselt võrdhaarsena (võrdväärsena), ning see toimus *ühes ja samas piirkonnas*.

Niimoodi muutus *jurisdiktsioon rajaüleseks (hyperoria)* – ikka juhul, kui tegemist on osaduse katkestamisega, sest uued ladina „idariitusega“ patriarhaadid loodi Idakiriku kanoonilisele territooriumile, kuid see jurisdiktsioon oli ka *võrdhaarne*, sest kuigi need patriarhaadid olid omavahel võrdsed, *allusid* nad kõik siiski Rooma patriarhaadile ja olid seega *võrdselt alluvas* seisundis. Selline kirikuõpetuslik hälve, mis oli

samuti uus, on püsinud tänapäevani (ühes piirkonnas on kaks erinevat tüüpi kirikut (*conviventia*) ning on olemas kaks täiesti sõltumatut kanoonilise seaduse koodeksit, mis omavahel ei suhtle). (Sel ajastul tekkis ka uus versioon Rooma patriarhi ja paavsti ülimuslikkusest, mis erines tunduvalt esimese aastatuhande kirikuõpetuslikust traditsioonist. Rooma patriarh ja paavst on faktiliselt „*Primus inter inferiores*“ (*mono-jurisdiktsiooniline ülimuslikkus*), samas kui esimese aastatuhande kirikuõpetuses ja praktikas oli Chalkedoni IV oikumeenilisest kirikukogust pärit viie patriarhaadi kirikulise osaduse (*kirikukoguline pentarhia*) esimene patriarh (ehk eesistuja) „*Primus inter pares*“ (osaduslik sinodaalne ülimuslikkus). Püramidaalne struktuur asendas konstellatsioonilise struktuuri. Kuid see küsimus väljub käesoleva teksti raamidest).

- 34 13. sajandil toodi katoliku kiriku kirikuõpetuses esimest korda ajaloos sisse *kahekordse kaaspiirkondlikkuse* kirikuõpetuslik vorm (kiriku rajamine mingil alal): ühest küljest kaaspiirkondlikkus patriarhaatidega, millega ta kas oli või ei olnud *osaduse katkemises* ning teisest küljest muude iserajatud ja erineva riitusega kirikutega. Viimased on ometi täielikus osaduses Roomaga, või nagu on pruugiks öelda, Roomaga *ühendatud* või *liitunud*, kuid nad kõik koos olelevad kiriklike kehanditena kõrvuti ühes ja samas paigas. Niimoodi on alates keskaja lõpust erineva *riitusega* katoliku kirikuid ühes ja samas piirkonnas. See on n-ö *sisemine kaaspiirkondlikkus* (*ad intra*). Kuid peale selle on katoliiklik ladina patriarhaat kõrvuti teiste rooma-katoliku ritualistlike patriarhaatidega kohas, kus patriarhaat on juba olemas – võtkem näiteks Jeruusalemma. See on *väline kaaspiirkondlikkus* (*ad extra*) ning mõlemad on seega samaaegselt.

See *kahekordne kaaspiirkondlikkus*, mis johtus ristsõdadega tekkinud poliitilisest olukorrast, juurdus ja püsis sellise homogeense struktuurina kuni reformatsioonini. Teisisõnu on meil 13.-16. sajandini Lääne-Eu-

roopas Rooma patriarhaadi aladel *monoterritoriaalsus* ja kiriklik *monojurisdiksioon*, kuid see patriarhaat soodustas samas *kiriklikku kaaspiirkondlikkust* ja seejärel *rajaülest (hyperoria) (multi)jurisdiksiooni* teiste Idakirikute aladel, kus sündis *kaaspiirkondlikkus*, mis oli nii *väline (osaduseväline)* kui *sisemine (osadusesisene)*. Nendes vastsündinud kirikuõpetuslikes väljendusviisides võib juba märgata hiljem (eriti pärast reformatsiooni) väljaarenenud universalistliku kirikuõpetuse eeldusi...

Kuid hoolimata poliitilisest survest püsis neil sajanditel läänepoolses kristlikus maailmas siiski ka teistsugune teoloogiline seisukoht, mille taga oli püüd taastada *kiriklik osadus* ja lahendada tekkinud kirikuõpetuslik probleem. Kaks kirikukogu, nt Lyonis (1274) ja Ferraras-Firenzes (1438–1439), kuhu kogunenud piiskopid – meenutame, et neil kirikukogudel nimetasid nad üksteist *vendadeks* – olid *osaduse katkemise* ja mitte *kirikulõhe* olukorras, ning ka fakt, et Lääne-Euroopa munki tuli Athose mäele kuni 14. sajandi alguseni, näitavad selgesti, et osaduse katkestamise kirikuõpetuslikku lahendust sooviti veel palavalt, hoolimata *kaaspiirkondlikkusest, mille oli dikteerinud poliitika, aga mida võis veel parandada...*

35

2. Reformatsiooni kirikuõpetus (16. sajand)

Reformatsiooniga ilmus kaaspiirkondlikkuse kirikuõpetuslik probleem Rooma patriarhaadi ja kiriku territooriumile. 16. sajandil levis kaaspiirkondlikkuse kirikuõpetuslik võõrandumus esimest korda Kesk- ja Lääne-Euroopasse ning killustas Rooma patriarhaadi seesmiselt ja territoriaalselt täpselt samamoodi nagu Ida patriarhaadid said varem seesmiselt killustatud. Sellega seoses tasub meenutada³, et nüüd ilmus *kaaspiirkondlikkus usutunnistuslikul* kujul ning see tegi antud kirikuõpetusliku probleemi veelgi rängemaks. Sel ajal ilmus kirikuvalda

„denominatsiooni“ mõiste.

Esimese aastatuhande kirikulooline kogemus oli selline, et mingis antud kohas oli ainsaks *kanooniliseks* kriteeriumiks, mis võimaldas „kohaliku“ või „kohalikult sisseseatud“ kiriku rajamist ja püsimist, *eksklusiivne territoriaalsus* ja *kirikuõpetuslik monojurisdiksioon*. Kuid kuna reformatsioon *irdus* läänekirikust, millest ta „pärit oli“, mitte niivõrd *ruumilises*, kuivõrd *eluviisi* mõttes, siis ta tõi juba määratluse järgi sisse uue määrava aluse kiriku asutamiseks, mis oli senimaani kirikuõpetuslikult ja kanooniliselt mõeldamatu. Vastselt sündinud kirikukogukondadel, mis sel ajastul tekkisid ja mille eksistents oli täiesti iseseisvunud, oli oma usutunnistusliku erinevuse tõttu vaja kirikuõpetuslikku alustuge, mis aga ei võinud rajaneda senisele Kiriku kirikuõpetuslikule kogemusele ega *kohaliku kiriku-piiskopkonna* institutsionaalsele struktuurile. Selle põhjus on lihtne: need kogukonnad moodustusid ja *olelesid kõrvuti* territooriumil, kus kirik oli juba olemas, millisel kirikul oli pealegi kirikuõpetuslik piirkondlik identiteet (kirik mingis kohas, *ecclesia in loco*: Kirik, „mis asub Roomas“).

36

Ometi oli tingimata vaja leida viis, kuidas ühest küljest teha nendest kogukondadest kirik, mis oli reformatsiooni eesmärk, ja mis teisest küljest võimaldaks *eristada neid* olemasolevast kirikust, millega nad ei tahtnud enam samastuda. Igasugune kohamääratlus oleks külvanud segadust, seda enam, et oli vaja sisse viia samad institutsionaalsed struktuurid (piiskop, piiskopkond ja kohanimi). Seega ei saanud enam toimida nii nagu ristsõdijad, kuna need olid *a priori* kuulutanud välja *kirikulõhe* (*sic!*), mille varal sai legitiimselt muutumatul kujul üle võtta Idapatriarhaatide ja -kirikute struktuurid ja kohamääratlused.

Reformatsioon aga ei kuulutanud välja *kirikulõhet* läänekirikuga, kust ta „pärit“ oli, ega võtnud tarvitusele ka kirikuõpetuslikku *osaduse katkestamise* protseduuri ega midagi sellesarnast. Reformatsioon püüdis saada kiriklikku alust, aga reformatsioonina oli tal tingimata vaja

eris-tada ennast olemasolevast kirikust. Luterluses ja kalvinismis ehk traditsioonilises protestantismis, kus dogma on esmatähtis, tehakse kirik sõltuvaks ainuüksi *usutunnistusest* (*Confessio Fidei* [vrd Augsburgi usutunnistus, 1530]). Seetõttu otsustas reformatsioon, saatuslikult aga paratamatult, *määratleda ennast epiteediga, omadussõnalise laiendiga*, mis osutab protestandi juhtide *usutunnistusele*, millega sai vältida *kohamääratlust*. Niimoodi tekkis kirikuõpetuses *konfessionalism* ning Kirik *konfessionaliseerus*, esiteks protestandi ruumis ja seejärel mujalgi. Lühidalt, *kirikuõpetusliku ühtsuse* lõhenemine Lääne-Euroopas sünnitas *konfessionalismi* ja määras ära sündivate kirikute määratluse mitte enam *territoriaalsena*, vaid *usutunnistuslikuna*. Määratluses ei viidatud seega piirkonnale, vaid *usutunnistusele* ja seda tehti *omadussõnalise laiendiga* (nt *luteri kirik*, *kalvinistlik kirik*, *metodisti kirik*, *evangeelne kirik* jne).

37

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuigi see polnud reformatsiooni põhieesmärk, siis ta ikkagi laiendas ja süstematiseeris *kaaspiirkondlikkust* kirikuõpetusliku olemusvormina, kuid tema edasine killustumine mitmeks erinevaks *usutunnistuslikuks* kirikuks viis samasuguse kirikuõpetusliku võõrandumiseni. Üllatavalt sarnasel moel tekitas ta omakorda kahekordse kaaspiirkondlikkuse kirikuõpetusliku sümptomi: *välise kaaspiirkondlikkuse* (*osadusevälise*), kuivõrd usutunnistuslikud protestandi kirikud olelevad kõrvuti katoliku kirikuga, kust nad pärinesid, ning ka *sisemise kaaspiirkondlikkuse* (*osadusesisese*), kuivõrd mitmed protestandi kirikud *olelevad koos* ühes ja samas kohas ja samas linnas (*conviventia*), ilma et nad saavutaksid ühes kohas asuva kiriku kehandi täielikku osadust, kuigi sellise osaduse ideaali oleme pärinud Uue Testamendi *apostel Pauluse* kirikuõpetusest, mis on protestandi kirikuõpetuse eksklusiivne alus (*sola scriptura* ja *fundamentum fidei*). Kuid algselt ühtse ja ainulise *protestandi usutunnistuse* sees ei ole *monokonfessionaalsust*, vaid killustumine ja usutun-

nistuste vohamine. Nii et kuigi protestantlus tugineb apostel Pauluse kirikuõpetusele ja kuulutab seda jõuliselt ainsaks uustestamentlikuks tõeks, siis mitte ainult et ta kannab endas kaaspiirkondlikkuse usutunnistuslikku kirikuõpetust, mis kõrvaldab täielikult apostel Pauluse ja Uue Testamendi arusaama kiriku asutamisest mingis antud kohas, vaid ta ka relativiseerib *sola scriptura* korduvalt kinnitatud ja püsivalt rõhutatud seisukohta.

3. Rahvuslik-rühmaline kirikuõpetus (19. sajand)

38 Õigeusklike jaoks on olukord veelgi keerukam ja me võiksime sellel pikalt peatuda. Siiski piirdume kahe aspektiga: a) *sisemise (osaduse-sisese) kaaspiirkondlikkuse* olemasolu, millele liitub veel teine kirikuõpetuslikult negatiivne tunnus, *multijurisdiksioon*, aga ka b) välise (osadusevälise) kaaspiirkondlikkuse puudumine. Alustagem teisest, kuna ajalooliselt valiti selline positsioon varem.

Hoolimata vastandlikest vaatepunktidest, mis tänapäeval õigeusklikke lahutavad, pole õigeusu kirik 1054. aastat kunagi määratlenud *kirikulõhena*, vaid *osaduse katkemisena*. Õigeusu kirik pole kogu teise aastatuhande jooksul kirikulõhet välja kuulutanud. Sest peale tõsiasja, et „iga kestev skisma muutub ketserluseks“ (Johannes Kuldsuu) ja et kui seega lahkulöömine kiriku kehandist saab täielikuks, oleks Õigeusu kirik *kirikulõhe* puhul pidanud järgima samasugust kirikuõpetuslikku protseduuri nagu Rooma kirik pärast ristisõdu ja asutama „Rooma õigeusu patriarhaadi“, mida ta täielikult koherentsena pole juba tuhande aasta jooksul teinud ja mida ta õnneks endiselt energiliselt keeldub tegemast. Samal põhjusel poleks ta muide pidanud nõustuma teise aastatuhande kolme ühise kirikukoguga, saati siis neil osalema (Lyon [1274], Ferrara-Firenze [1438–1439], Brest-Litovsk [1596]). (Muide, kolmas kirikukogu 1596. aastal Brest-Litovskis kutsuti kokku sa-

mal sajandil, kui algas reformatsioon. Kuid pärast Trento kirikukogu (1545–1563), mis tegi lõpu igasugusele ühtsuspüüdlusele, 17. sajandil toimunud kirikuõpetusliku olukorra drastilist muutumist katoliku kiriku sees ning Lääne-Euroopa ususõdu tekkisid teised prioriteedid ning asjad võtsid teise pöörde, nagu tuli selgelt välja II Vatikani kirikukogul (1962–1964).

Nii et kui õigeusklikud nimetavad 1054. aastat „kirikulõheks“, siis nad kirikuõpetuslikult eksivad. See on üks „õigeusu teoloogia Paabeli vangipõlve“ (G. Florovsky) tunnuseid. See, et õigeusu kirik ei nimeta „1054. aasta osaduse katkestamist“ „kirikulõheks“ ning sellest johtuvalt ei asuta „Rooma õigeusu patriarhaati“, näitab, et ta on pikka aega elanud ja elab endiselt *osaduse taastamise* visas lootuses ning et sellel ainsamal põhjusel ei praktiseeri ta *välist kaaspiirkondlikkust*. Seega peame tunnistama, et selles küsimuses on *apostel Pauluse kirikuõpetus* ning ka *kirikukoguline ja kirikuisade kirikuõpetus* „ühestainsast kirikus ühes kohas“ jäänud õigeusu kirikus ja tema kirikuõpetuses muutumatuks.

39

Kuid *sisemise kaaspiirkondlikkusega* on õigeusus teised lood. Tuleb isegi märkida, et selles suhtes on õigeusklikud kirikuõpetusliku hõlbimisega läinud kaugemale kui katoliiklased ja protestandid, sest lisaks kaaspiirkondlikkusele rakendavad nad ka *mitmepoolset ja rajajülest multijurisdiksiooni*. (Me väidame, et oleme osaduses, kuigi reaalselt osadust ei ole, kuna – põhjustel, mida me kohe näeme – iga rahvuslik kirik eelistab äärmise hoolikuse ja valvsusega *rahvuslik-rühmalist omandust* ja mitte *kirikuõpetuslikku osadust*). Just siin võib täheldada, et kaasaja õigeusu kirikuõpetuses on sümmeetrilisi kihistumisi ja hõlbimisi. See ei ilmne ainult tänapäeva maailmas levinud õigeusu kirikuõpetuslikus praktikas, vaid on koguni sõnaselgelt ja juriidiliselt sisse kirjutatud rahvuslike õigeusu kirikute põhikirjadesse, nagu me kohe näeme. Kaks näidet mittekirikuõpetusliku sisuga põhikirjalistest

sätetest on piisavad, et valgustada selles kätketud suurt kirikuõpetuslikku probleemi. Võtame ühe artikli ühe kreeka- ja ühe slaavikeelse kiriku põhikirjast, Küprose ja Venemaa kiriku põhikirjast, ja paigutame need meie kirikuõpetusliku uurimuse raamistikku.

- „Küprose õigeusu kiriku liikmed on:

kõik õigeusklikud kristlasest küproslased, kes on ristimisega õigeusu kirikusse astunud ja asuvad alaliselt⁴ Küprosel,

nagu ka

kõik Küprose päritolu⁵ inimesed, kes elavad välismaal“ (Artikkel 2, Küprose kiriku põhikiri – **1980**)⁶.

- „Vene õigeusu kiriku jurisdiktsioon laieneb:

40 *õigeusu usutunnistusega* inimestele, kes elavad Nõukogude Liidus [1988]; vene õigeusu kiriku *kanoonilisel territooriumil* [2000],

nagu ka

inimestele⁷, kes elavad välismaal ja tahavad vabatahtlikult alluda tema jurisdiktsioonile“ (Artikkel I, § 3, Venemaa kiriku põhikiri **1988** ja **2000**)⁸.

Kõnealused artiklid esindavad põhikirju, millel on kolm põhilist mittekirikuõpetuslikku tunnust:

a) Nende kirikute jurisdiktsioon rakendub teadlikult ja eeskätt *inimeste* üle – nagu reformatsiooni kirikuõpetuseski... – ja mitte eranditult territooriumi üle. Teisisõnu on juba edasise analüüsitagi võimalik väita, et kirikliku jurisdiktsiooni rakendamine inimeste üle tähendab lihtsalt, et juba ainuüksi see põhikirjaline säte annab määratluse järgi nendele kirikutele õiguse tungida teiste kohalikult sisseseatud kirikute kanoonilistesse piiridesse... Samas kui me kõik teame, et autokefaaliat antakse apostel Pauluse kirikuõpetuse järgi mingile kindlale kohale,

mingile piirkonnale, millel on konkreetset geograafilist piiri – mis tänapäeval kattuvad valdavalt riigipiiridega – mitte rahvale. Autokefaalia on olemuslikult uustestamentlik, erinevalt Vanast Testamendist, kus valitud rahvast samastati rahvusega. Seega piirdub autokefaalse kohalikult sisseseatud kiriku jurisdiktsioon konkreetse piirkonnaga ega laiene kunagi kogu rahvusele, saati siis erinevatesse kohtadesse laialipillatud isikutele. Seega rakendub nende jurisdiktsioon *isikutele*, ja mitte *kanoonilisele piirkonnale*, mida küll ka mainitakse, kuid ainult kaitseks „sissetungijate“ vastu, kes oma põhikirja järgi tahavad rakendada välist (rajaülest, *hyperoria*) kaaspiirkondlikkust nende territooriumil. Ja seda selleks, et mitte võimaldada oma territooriumil välist kiriklikku sekkumist, mida õigustab teine jurisdiktsioon (või teine „denominatsioon“) nende samade põhimõtete järgi, samas kui nad ise praktiseerivad *põhikirjaliselt* sellist välise kaaspiirkondlikkuse kiriklikku sekkumist teiste kirikute kanoonilisel territooriumil.

41

b) Need kirikud kuulutavad oma põhikirjas, et nad ei tunnista mingil tingimusel piire oma jurisdiktsioonile oma kanoonilise piirkonna sees asuvatel aladel, nõnda nagu see peabki kirikuõpetuslikult olema, kui-võrd mõlemad on *kohalikult sisseseatud* kirikud, ja nõnda nagu nõuab ka autokefaalsuse põhimõte, millel tugineb nende kirikuõpetuslik ja institutsionaalne olemasolu. Seevastu aga tahavad nad laieneda väljaspoole oma kanoonilisi piire, ettekäändel, et nende põhikiri annab selleks loa⁹. Kuid kirikuõpetuslikus praktikas nimetatakse seda *institutsiooniliseks sekkumiseks* ja eeskätt *kaaspiirkondlikkuse institutsiooniliseks ja põhikirjaliseks kinnitamiseks*. Teisisõnu, tegemist on silmatorkava institutsionaalse püüdega kirikuõpetuslikult õigustada kaaspiirkondlikkust.

c) Veelgi tähtsam on see, et rääkides *väljaspool oma piire* asuvatest piirkondadest, näevad need kirikud väljaspool oma kanoonilist piirkonda üksnes „diasporaa tsoone“ ega tunnista, et seal on olemas teised

kohalikult sisseseatud kirikud – mis on ometi sama legitiimsed ja kanoonilised kui nad ise. Seega tühistab põhikirjaline viide *isikutele* elementaarse kanoonilise eristuse „*kanooniliste*“ ja „*diasporaa piirkondade*“ vahel; ning niimoodi ei looda ainult sisemist *kaaspiirkondlikkust* – mis tugineb nüüd põhikirjalisele alusele –, vaid luuakse veel üks kirikuõpetusevastane nähtus, *üleüldine rahvuslik-rühmaline jurisdiktsioon*. Selline vastündinud kirikuõpetuslik kõnepruuk paneb nagu keskajal katoliku kiriku puhulgi aluse *üleüldisele kirikuõpetusele*, mis on aga tugevasti piiratud nüüd riikliku või rahvusliku tasandiga, või õigemini see tekitab erinevaid *rahvuslikke üleüldisi kirikuõpetusi*, mis omavahel võistlevad.

42

Hoolimata sellest johtuvast vastuolust toovad Küprose ja Venemaa kirikute põhikirjad sisse kahekordse kirikuõpetusliku-kanoonilise süsteemi oma kirikliku jurisdiktsiooni rakendamises, milline topeldus pole kirikuõpetuslikust seisukohast vastuvõetav. Sest:

Kirikuõpetuslikust vaatepunktist eelistavad nad „kanoonilist piirkonda“, st *piirkondlikkust* ja *monojurisdiktsiooni* oma kohalikult sisseseatud kiriku kehandi territooriumi **sees**.

Aga

Põhikirjalisest vaatepunktist nõudlevad nad „rajaülest (*hyperoria*) jurisdiktsiooni“, st *kaaspiirkondlikkust* ja *multijurisdiktsiooni* oma kohalikult sisseseatud kiriku kehandi territooriumist **väljaspool**.

Juba ainuüksi see seik tähendab määratluse järgi võõrandumist kirikuõpetusest ja Kirikust ning ajendab – kui sellist väljendit võib kasutada – *kirikuõpetuslikku kokkuklopsimist*. Uue Testamendi, kaanoni- ja kirikuisade kirikuõpetusega pole kõnealustel põhikirjadel midagi tegemist, ja vastupidi.

Ometi on tänapäeval saanud täiesti üldiseks, et õigeusu traditsiooniga rahvaste kirikud on välminud põhikirjalisi ja seadusandlikke tekste,

mida nad peavad riigi põhiseaduse ja muude põhiliste seaduste kiriklikuks vasteks (slaavlased nimetavad seda *Ustaviks*). Sellised korraldused fikseerivad kiriku hierarhilise toimimise normid, tema valitusorganid (harilikult on piiratud sinod, mis pole alati kanooniline) ja juriidilist laadi sätted ning püüavad teha seda paremini kui kaanonid, mis moodustavad Kiriku ajaloolises traditsioonis edasiantud „Kaanonite kogu“ ehk *Corpus canonum*. Seejuures tasub märkida, et nende tekstide näiv professionaalsus on illusoorne. Nad ei lisa ühtki olulist täpsustust kaanonitele ja katavad Kiriku kanoonilise struktuuri ilmutuslikkuse tarbetu ja süstemaatilise ratsionaalsuse näivusega. Kaanonid selgitavad traditsiooni vastusena konkreetsetele olukordadele.

„Aeg on täis“¹⁰ ja me peame teadvustama endale, et õigeusu rahvuslike kirikute põhikirjaline kirikuõpetus on sügavalt problemaatiline. Nende põhikirjade puudulikkus ei ole nii märgatav ühe maa piires, küll aga laseb *rahvuslik-kultuurilise „kanoonilise piirkonna“* kanooniline uuendus – mis meenutab rahvusvahelist *jus soli* juriidilist põhimõtet – aimata suurt hulka korratusi maades, mis jäävad väljaspoole tema piire ja mida me ekslikult kutsume „diasporaaks“¹¹. Nende põhikirjade puudulikkus seisneb ka selles, et neis pole ainult *rahvuslik-rühmalisi*, vaid ka *usutunnistuslikke*, *juriidilisi* ja eeskätt *mittekanoonilisi* ja *mittekirikuõpetuslikke* elemente. Oma vaatepunkti poolest sarnanevad nad pigem rahvuslik-riikliku manifestiga, kui et peegeldavad Kiriku kirikuõpetust ja teoloogiat. Need 20. sajandi ametlikud põhikirjad annavad jällegi tunnistust „Paabeli vangipõlvest“, kus õigeusu kiriku teoloogia on riikliku natsionalismi ja valitseva rahvusliku ideoloogia vang. Need annavad ka tunnistust tema *rahvuslik-teoloogilisest* muundumisest, mille Kirik on ise sünnitanud ja mis on välja viinud *rahvusliku kirikuõpetuseni*, mis on õigeusklike puhul kiriklusejärgse ajastu põhiline tunnus. Muidugi ei iseloomusta seda ajastut lihtsalt üks juriidiline mõiste, vaid tegelikkused, mida see mõiste peegeldab ja kus

võib avastada midagi veelgi sügavamalt: kiriklikku etnokulturalismi (*ethnoculturalismust*).

„Multilateralismi“ (*multilateralismus*) teostajatena – põhjustel, mis on meile tänapäeval hästi teada, selged ja ilmsed – süüdistavad õigeusklikud Lääne-Euroopa kristlastest ristsõdijaid, kuid ei mõista ise, et nende kirikuõpetuslik seisukoht asetab nad *põhikirjaliselt* ja *institutionaalselt* ristsõdade ja sellest tulenenud kirikuõpetuse kiiluvette. Kirikuõpetuslik – ja mitte rahvuslik-rühmaline – pilguheit kaapiirkondlikkusele näiteks Eestis, Moldovas või endises Jugoslaavia vabariigis Makedoonias (FYROM) näitab, milline kirikuõpetuslik-kanooniline segadus valitseb tänapäeval õigeusu geo-kiriklikus ruumis.

Selle analüüsi lõptuseks vaadelgem sama tüüpi küsimust, mis puudutab vaimsust, mida sellised rahvuslik-rühmalise sisu ja etnokulturalistliku sihiga põhikirjalised sätted levitavad.

44

„Kirik on olemuselt alati olnud *euharistlik* ning mis puudutab mingit kohta, siis *piirkondlik*. Kiriku geograafiline määratlus „kohalik“ või „kohalikult sisseseatud“ on, nagu need mõisted ise osutavad, ainus apostel Pauluse aegse kontsiliaarse, aga ka sellele järgnenud kirikuisade kirikuõpetuse kategooria. Kriteeriumiks, millega on määratletud kiriklikku kogukonda, kiriku kehandit või piirkonda, on alati olnud *koht*, ja mitte kunagi rassiline, kultuuriline, ritualistlik, rahvuslik või usututunnistuslik kategooria. Ruum ongi meie igapäevaelu kategooriatest kõige inklusiivsem. Meil oli ja on praegugi *Kirik mingis kohas* ehk *kohalik* või *kohalikult sisseseatud Kirik* (nt Korintoses olev kirik¹², Galaatia kirik¹³, Jeruusalemma patriarhaat, Rooma patriarhaat, Venemaa kirik jne), kuid Kiriku ees polnud kunagi nii nagu praegu *määravat* omadussõna ehk teisisõnu ei olnud *epiteediga* Kirikut (nt korintose kirik, galaatia kirik, jeruusalemma kirik, rooma kirik, vene kirik¹⁴ jne). Sest esimesel juhul on kogu aeg tegemist sama Kirikuga, mis kehastub erikohtades (Kirik, mis asub Korintoses, Galaatias, Je-

ruusalemmas, Roomas, Venemaal jne), samas kui teisel juhul ei paista selgelt välja, et tegemist oleks sama Kirikuga, kuna talle tuleb ette panna *omadussõna* (mis esindab rahvuslik-rühmalisi või konfessionaalseid kategooriaid), et teda määratleda ja teistest eristada: niimoodi me ütleme „serbia kirik“, „kreeka kirik“, „vene kirik“ täpselt samamoodi nagu me ütleme „evangeelne kirik“, „katoliku kirik“, „anglikaani kirik“ või „luteri kirik“. Ja samamoodi nagu näiteks luteri kirik, mis oli ilma jäänud kohalikust „kanoonilisest“ alusest, kasutas *usutunnistuslike põhjustel oma identiteedi väljendamiseks* teisi enesemääratlemise vorme, nõnda oleks täiesti võimatu ütelda „Serbia Prantsusmaa kirik“ või „Serbia kirik Prantsusmaal“, mis oleks kirikuõpetuslikust vaatepunktist vastuvõetamatu – kuna me tekitame sellega *kirikute segiajamise* – aga me võime puhtalt *rahvuslik-rühmalistel põhjustel tema rajajalese rahvuslik-kirikliku jurisdiktsiooni rakendamise väljendamiseks* vabalt ütelda – nagu me teemegi, ja mitte ainult suuliselt, vaid ka institutsiooniliselt ja põhikirjaliselt – „serbia kirik Prantsusmaal“. ¹⁵

Järeldus, mille me võime teha sellest lühikesest omadussõnalise määramise kirikuõpetuslikust analüüsist, on see, et meil on üksainus Kirik Korintoses, üksainus Kirik Galaatias, üksainus Kirik Jeruusalemmas. Ometi pole need kolm kirikut, *vaid üksainus Kirik, Kristuse üksainus Kirik-Ihu*, mis asub Korintoses, Galaatias ja Jeruusalemmas. Selles mõttes ei ole ega saagi olla „*vennaskirikuid*“, kuna ei ole kaht erinevat ihu, vaid *üks Kirik*, mis on erinevates kohtades ja kehastub seal. Kirikuõpetuslikus kontekstis on sõna „*vennas*“ täiesti põhjendamatu, kuna see kätkeb kaht ihu, samas kui seda on ilma mingi vaidluseta ainult üks. Sellist nimetust esimese aastatuhande Kirikus ei olnud. Selle mõiste kasutamine eeldab ja eelkõige soodustab Kiriku ühtses ja jagamatus Ihus olevaid implitsiitseid kultuurilisi mõjusid ja projektsioone. Selles mõttes ei ole meil vene kirikut, bulgaaria kirikut ega jeruusalemma kirikut; neid kirikuid oleks niimoodi kolm. *Meil on hoopis üks*

Kirik, üksainus Kristuse Kirik-Ihu, mis asub Venemaal, Bulgaarias ja Jeruusalemmas. See seletab, miks erinevate rahvuskirikute põhikirjad suunduvad oma kohe alguses väljaöeldud seisukoha ja määratlustega lahknevates sihtides – mitte *kohalike kirikute osaduse* poole, nii nagu see oli kirikukaanonite puhul, mis olid *üleüldiselt ühised* ja *samad* kõigile.

46 Kolme kirjeldatud kirikuõpetuse põhimõtteid võrreldes võime nentida, et neis on mõningaid hämmastavalt sarnaseid väliseid tunnuseid. Nõnda tuleneb katoliiklastel kohalikku kirikut määratlev epiteet riitusest, nt „maroniitlik“, „melkiitlik“, „kreeka katoliku“ või „uniaatlik“ jne. Protestantidel tuleneb erinevaid „*denominatsioone*“ tähistav epiteet *usutunnistusest*, nt „luterlik“, „kalvinistlik“ jne. Samamoodi ja analoogselt on see ka õigeusu *rahvusliku* kirikuga, kus rahvuse messiaanlust – mis on usutunnistus uuel kujul – rõhutatakse teadlikult või ebateadlikult rohkem kui kõiki teisi aspekte ning kus võib samal ajal täheldada kiriku *meelast* ja isegi *himukat* vahekorda rahvuse ja valitseva rahvusliku ideoloogiaga ning sellest sõltumist. Siis ongi loomulik, et just sellest vastastikusest *sõltuvusvahekorra*st rahvusriigiga pärineb kohalikke kirikuid tähistav epiteet, nt *serbia*, *rumeenia* või *vene* kirik.

See hiljuti sündinud kirikuõpetuslik uuendus, mis kasutab omadussõna, saab nüüd hõlpsasti arusaadavaks, sest sestpeale kui kirikuõpetuslik raskuskese nihkus algsest *piirkondlikkusest usutunnistuslikule*, oleme ebateadlikult asendanud *kohamääratluse määrava epiteediga*, mis peegeldab lahknevaid kirikuõpetuslikke suundi. Me kasutame täiendikategooriaid seepärast, et meid ajendab täpselt samasugune enesetähistamise vajadus, kust on sündinud ka usutunnistuslike epiteetide kasutamine. Kuid kirikuõpetuslikult ei ole olemas ei *ritualistlikku*, *usutunnistuslikku* ega *rahvuslik-rühmalist* kirikut.

Kuigi võib tunduda samaväärne (*isomorfne*) rääkida näiteks Rumeenia ja rumeenia kirikust ja kuigi terminoloogiline erinevus tundub väga pinnapealne, peame eelpoolöeldut arvestades nentima, et erinevus kohanime ja eristava täiendi kergekäelise kasutamise vahel on tegelikult kõnekas, kuna ühelt poolt kirikuõpetuslik ning teiselt poolt lahknev ja heterotsentriline kavatsus viitavad kahele erinevale arusaamale Kirikust. Kirik on ühendav, mitte lahknev. Neid kaht käsitust eraldab sügav kuristik, mis on sama sügav kui lõhe „kirikuõpetusliku“ ja „mittekirikuõpetusliku“ vahel...

Kolm lahknevat kirikuõpetust, mis arenesid teise aastatuhande viimase kaheksa sajandi jooksul (13.–20. sajandini) avasid Kiriku jaoks kiriklusejärgse ajastu. Selline on meie praegune ajastu, kus püütakse leida pinnapealseid lahendusi, olgu kirikukogudega nagu Vatikan II, mis kutsus üles oikumeenilisuse laiendamisele, või protestandi kirikute suurema föderaliseerumispüüdega, või siis viljatu võitlusega kutsuda kokku üldõigeusu kirikukogu, mida valmistatakse tagajärjelt ette juba varsti pool sajandit. On kindel, et lahendus ei või olla ei ritualistlik ega oikumeeniline, ei usutunnistuslik ega föderatiivne ja kindlasti mitte rahvuslik-rühmaline ja multijurisdiktsiooniline; see saab olla ainult kirikuõpetuslik ja kanooniline ning võib-olla seepärast tundubki ta väga kaugena või isegi utoopilisena praegusel kiriklusejärgsel ajastul, mis on põlistunud uusaegse kristluse ajastuna, mis on traagiliselt multilateralistlik ja sugugi mitte kirikuõpetuslik.

47

Sellises võrdlevas lähenemises me võiksime lisada, et reformatsioon kehtestas *de facto* kaaspiirkondlikkuse olukorra ning et kus oli Lääne kirik (patriarhaat), seal tekkis pärast ususõdu ja hiljem oikumeenilisuse sündides tänapäeva kirikuõpetuse ilmne ja vastuvaidlematu

kaaspiirkondlikkuse tõsiasi – pöördumatu fakt. Sestpeale muutub kaaspiirkondlikkus eranditult *de facto* kirikuõpetuslikuks olukorraks kõigi jaoks ning jäädavaks kirikuõpetuslikuks antuseks, millega kõik üksmeelselt nõus on, nii et see muutub lõpuks iga kohalikult sisseseatud kiriku ja usutunnistuse *piirkondliku väljenduse konstitutiivseks elemendiks*. Nõnda on see tänapäeval kõikide kristlike kirikute kirikuõpetuste ühine ja põhjanev tunnusjoon:

Katoliku kiriku puhul toome ühe näite: Jeruusalemmas on kõrvuti viis *katoliku patriarhaati*, mida valitsetakse *kahe unilateraalse kanoonilise seadustekoodeksiga*¹⁶. Sellesse samasse kaaspiirkondlikkuse kirikuõpetuslikku konteksti paigutub ka uniaatluse teke ning Rooma visa püüdlus seda säilitada...

48 Protestandi kirikuid tekib üha juurde nii ühes kohas kui kogu maailmas ning nad püüavad probleemi lahendada föderaliseerumisega.

Kohalikult sisseseatud õigeusu kirikute puhul toome samuti ühe näite: Pariisis on kõrvuti kuus õigeusu piiskoppi, kelle võrdväärsed või sünonüümsed – ja vahel isegi homonüümsed – kiriklikud jurisdiktsioonid kattuvad (hoolimata Nikaia I oikumeenilise kirikukogu [325]¹⁷ ja Chalkedoni IV oikumeenilise kirikukogu [451]¹⁸ sõnaselgest keelust), ning kohalikult sisseseatud kirikutel on ka kõik eespoolnimetatud *kaaspiirkondlikkuse põhikirjalised tunnused*.

Nendele paarile näitele võiks lisada Oikumeenilise Kirikute Nõukogu (OKN) kirikuõpetuse, kelle jaoks *pluralistlik koosseksisteerimine* on põhiline kriteerium, rääkimata muidugi anglikaani kirikute, armeenia kirikute ja Prantsusmaa õigeusu katoliku kiriku (ÉCOF) osadusest, vaid ka 17 erinevast vana kalendrit järgivast kirikust Kreekas, kus paistab eriti eredalt silma seesama *kahekordse kaaspiirkondlikkuse (väline* Kreeka õigeusu kiriku suhtes, aga ka *sisemine* 17 „Kreeka õige (*sic!*) õigeusu kiriku“ suhtes, mis on samanimelised ja ennast ise

välja kuulutanud) iseloomulik sümptom, rääkimata rajatülesest vene kirikust, millel on üldine kiriklik jurisdiktsioon ja juba määratluse järgi kaapiirkondlik käitumine.

Seega pole kirikute jaoks probleem *ritualistlik*, *usutunnistuslik* ega *rahvuslik-rühmale*, vaid see puudutab eeskätt kirikuõpetust ja kirikute ontoloogilist osadust Kristuses.

Lõpetavad märkused

Kristluse kahe tuhande aasta pikkuse ajaloo jooksul pole kirikuõpetuses kunagi toimunud nii üldist ja ulatuslikku võõrandumist kui kaheksa viimase sajandi jooksul (13.–20. sajandil), ajastul, mida me võiksime nimetada „kirikuõpetuse järgseks“. Me oleme kõik selle eest vastutavad, katoliiklased, protestandid ja õigeusklikud. Organiseerumine kanoonilise õiguse koodeksi, riituse, usutunnistuse või kirikute rahvuslike põhikirjade järgi on süstemaatiliselt ja teadlikult ignoreerinud ja ignoreerib praegugi täielikult kanoonilist kirikuõpetuslikku pärandit, mis võrsus Kristuse, Uue Testamendi, oikumeeniliste kirikukogude ja kirikuisade Kiriku elavast praktikast. See on ekslikult saanud inspiratsiooni „kirikuõpetuse järgse“ *eeonilise* ajastu antustest ja tingimustest, jätmata vähimatki võimalust ja ilmutamata mingit tahetki leida tagasitee sinna, „kust me oleme langenud“¹⁹.

49

Analüüsi lõpuks, kui see ikka on lõpp, võime kokkuvõtvalt ütelda, et ristisõdijad löid *de facto* uue kirikuõpetusliku olukorra, mis on seitsaastik mõjutanud või koguni määranud kirikuõpetust ja selle tähendust. Reformatsiooniga muutus ristisõdadest (1. ristisõda 1099) alguse saanud kirikuõpetuslik kaapiirkondlikkuse probleem veelgi tõsisemaks. Selle uue kirikuõpetusliku korralduse põhitunnuseks oli kirikute rajamine, mis polnud enam *piirkondlikud*, vaid *kaapiirkond-*

likud. Sellest siis kaaspirkondlikkuse kirikuõpetuslik probleem. Ehk teisisõnu tekkisid kirikud, mis pole enam täielikus osaduses teiste kirikutega, vaid olelevad nendega kõrvuti. Nende kirikute alus pole enam kirikuõpetuslik, vaid ritualistlik, usutunnistuslik või rahvuslik-rühmaline (ritualistlik, usutunnistuslik ja rahvuslik-rühmaline conviventia). Sellelt ritualistlikult, usutunnistuslikult või rahvuslik-rühmaliselt aluselt määratletakse ja dikteeritakse kanoonilise õiguse koodekse, protestandi usutunnistuste ametlikke dokumente, põhikirju, aga ka kirikuõpetust, mida nad kätkevad. Kõik need on praegu võidutseva ja õilmitseva „kirikuõpetuse järgse“ ajastu koondpilt ja tunnused.

50 Sellest lühikesest uurimisest järeldub, et õigeusu kirikuõpetus on uusimal ajal olnud enda määratlemises ja toimimises mõjutatud pigem protestandi kui katoliku kirikuõpetusest, kuivõrd viimases on ühemõõtmeline kiriklik struktuur üle maailma, mis on tulenenud 1054. aastal toimunud osaduse katkemisest ja edasisest kirikuõpetuslikust arengust, mille aluseks on üheainsa patriarhaat-kiriku olemasolu kogu maailmas. See võib-olla seletab ka õigeusklike ja protestantide kerget koostööd Oikumeenilises Kirikute Nõukogus (OKN), mida võib pida kirikuõpetuse järgse ajastu krooniks.

Seda ajastut võib kokku võtta järgmises tabelis:

Kirikuõpetus kirikuõpetuse järgsel ajastul

- **Katoliku kirik:** Polüritualism; kaaspirkondlikkus:
- **Väline:** kirikute rajamine teiste kirikute territooriumile (kirikuisene conviventia).
- **Sisemine:** kirikute olemasolu riituse järgi, uniaatluse aktsepteerimine ja nende piirkondade kattumine ühes ja samas kohas (ritualistlik-katolikuisene conviventia).

- **Protestandi kirikud:** *Multikonfessionalism; kaaspüirkondlikkus:*
- **Väline:** kirikute rajamine teiste kirikute territooriumile alates nende usutunnistuslikust sünnist (*kirikusisene conviventia*).
- **Sisemine:** kirikute olemasolu koguduste informaalse paljunemise teel ja nende püirkondade kattumine ühes ja samas kohas (*usutunnistuslik-protestantluse sisene conviventia*).

• **Kohalikult sisseseatud õigeusu kirikud:** *Multijurisdiksioon; kaaspüirkondlikkus:*

- **Väline:** Ø
- **Sisemine:** Kirikute ja kiriklike jurisdiksioonide olemasolu rahvuslik-rühmalise ja kultuurilise multijurisdiksiooni järgi ja nende püirkondade kattumine ühes ja samas kohas (*rahvuslik-rühmaline õigeusu sisene conviventia*).

51

Selline on *puzzle*, mis karikeerib „kirikuõpetuse järgse“ ajastu tähendust, tunnuseid ja sihte...

Veel üks tähelepanek. Nendest kolmest kirikuõpetusest:

Katoliku kirik pole kunagi hukka mõistnud *ritualistlikku kirikuõpetust* (mis sündis 13. sajandil) Kiriku kirikuõpetusest hälbivana. Vastupidi, *kirikuõpetuslik ritualism* inspireerib jätkuvalt erinevate riitustega katoliku kirikuid ja põhjustab nende juurdetekkimist.

Protestandid pole samuti hukka mõistnud *usutunnistuslikku kirikuõpetust* (mis sündis 16. sajandil) apostel Pauluse kirikuõpetusest hälbivana. Vastupidi, *kirikuõpetuslik konfessionalism* inspireerib jätkuvalt protestandi kirikuid ja põhjustab nende juurdetekkimist.

Kuna need kirikud pole ühelgi kujul (kirikukogudel ega muus vormis) vastavat kirikuõpetust hukka mõistnud, siis kuigi neid ei saa teoloogi-

liselt õigustada, võib neid teatavas mõttes vastutusest vabastada.

Õigeusklikud aga kutsusid siis, kui *rahvuslik-rühmaline kirikuõpetus* hakkas vohama ja levima (see sündis 19. sajandil koos rahvusriikidega), otsekohe kokku üldõigeusu kirikukogu Konstantinoopolis ning mõistsid *kirikuõpetusliku rahvuslik-rühmalisuse ketserlusena* hukka (1872). Kõikidest kristlastest oli ainult õigeusklikel teoloogiline julgus sinodaalselt mobiliseeruda ja ketserlusena hukka mõista sellist kirikuõpetuslikku hälbimust, mis näitab nende peent tunnetust kirikuõpetuses, vähemasti tol ajahetkel. Ometi pole pärast seda kirikukogu peaaegu ükski rahvuslik õigeusu kirik teinud muud, kui põhikirjaliselt ja kanooniliselt näidanud üles *rahvuslik-rühmalist kirikuõpetust* ehk põhikirjaliselt rääkides, ketserlust, mille nad veidi aja eest *kirikukoguliselt* hukka mõistsid. Nõnda käituvad ja toimivad nad praegu

52 kõik rahvuslik-rühmaliselt, organiseerivad oma „rahvuslik-kiriklikku diasporaad“ (*sic!*) ning kuni tänapäevani (20. sajandini) organiseeruvad rahvuslik-rühmaliselt.

Sel põhjusel ei saa õigeusklikke erinevalt katoliiklastest ja protestantidest õigustada, et nad on tänapäeval omaks võtnud kiriklusevastase hoiaku, hoolimata kirikukogu *ad hoc* otsustest ja soovitustest, soodustades niimoodi kirikukehandi killustumist kõikjal, kus teda on kutsutud Maa peal moodustuma.

See annab selget tunnistust, et meie praegune ajastu on kõikide tunnuste järgi *kirikuõpetuse järgne*, samas kui me teame väga hästi, et *kirikuõpetus puudutab Kiriku olelusviisi*. Kui see tõesti on nii, siis kerkib ajastul, kus kõik (katoliiklased, protestandid ja õigeusklikud) räägivad *euharistlikust kirikuõpetusest*, küsimus: kui kirikuõpetus pole õige, siis mil määral on euharistia üldse võimalik? Igatahes kirikuisade puhul oli nii, et kui usk pole õige, siis on euharistia võimatu! Kuidas on siis lood kirikuõpetusega?...

Lõppkokkuvõttes on kolme vaadeldud kirikuõpetuse patoloogia ühesu-

gune, hoolimata mõningastest erinevustest teoloogias, usutunnistuses või ka kirikus, nii et see, mida öeldakse ühe kirikuõpetuse patoloogia kohta, kehtib laias laastus ka teiste kirikuõpetuste kohta kõige sellest johtuvaga, säilitades üldist mõõtkava ja jättes spetsiifilised üksikasjad kõrvale. Seega on tegemist kolme „*vennas*“-kirikuõpetusega (analoo-gia teel „*vennas*“-kirikutega), mille tunnused puutuvad kokku ja on üksteisega vastavuses, ja mitte *osaduses olevate* kirikuõpetustega, kuna need tunnused on jagatud iga poole vahel laiali. Seega on need kolm „*vennas*“-kirikuõpetust, millel aga pole midagi pistmist Kiriku kirikuõpetusega... Uus Testament tuleks... ümber kirjutada, et saaks teoloogiliselt õigustada tänapäeva kristlikke kirikuõpetusi...

Tänapäeval on meie multikultuurilises ühiskonnas kultuurilised nõud-mised palju enam esiplaanil kui kirikute nõrgavõitu ontoloogilised vastused. Kirikud peavad tulevikus valima, kas nad säilitavad apostel Pauluse uustestamentliku kirikuõpetuse, mis juhtis Kirikut viieteist-kümne sajandi jooksul või nad annavad järele kirikuõpetuse järgse ajastu usutunnistuslikele, ritualistlikele, kultuurilistele ja rahvuslike-le nõudmistele, mis on vastuvaidlematult pühitsetud – julgem seda välja öelda – mineviku ja kõige tõenäolisemalt ka tuleviku kirikuõpe-tuseks. Viimasel juhul muutub Kristuse Kirik viiendaks rattaks vankri all rahvaste traagilises *eonilises* kulgemises ja seda kirikute süüil – ega ole nende *teejuhiks* juba Ülestõusmisega kättenäidatud eshato-logilise rännaku teel²⁰...

¹ *Ritualismi* all peame silmas erinevaid *riitusi* (vanu liturgiatriaditsioone), mis jätkuvalt *elavad koos* roomakatoliku kirikus ning mis sätestavad põhimõtteliselt rööpseid, kohakuti asetsevaid ja universaalseid religioosseid gruppe või kiriklikke üksusi.

² Vt. meie artiklit pealkirjaga “Ksenokraatia ajastu Küprosel (1191-1960). Ajaloolis-kanoonilisi märkmeid” – *Hydor ek Petras* [Kreeta], vol. XII-XVI (2000), lk. 205-209.

³ Vt. meie artiklit „Kohaliku kiriku ja kirikliku 'diasporaa' vastanduslik vahekord (Kirikuõpetuslik ühtsus silmitsi 'kaaspiirkondlikkuse' ja 'multijurisdiktsiooniga')“ – *Synaxie*, vol. 90 (4-6/2004), lk. 28-44 (kreeka keeles). Samuti ka „Kohalikult sisseseatud kiriku ja kiriku 'diasporaa' vastandusvahekord (Kirikuõpetuslik ühtsus silmitsi 'kaaspiirkondlikkuse' ja 'multijurisdiktsiooniga')“ – *L'Année canonique* [Pariis], kd. 46 (2004), lk. 77-99, – *Contacts*, kd. 57, nr. 210 (4-6/2005), lk. 96-132, – Ast. Argyrou (koost.), *Chemins de la Christologie orthodoxe*, Paris, Desclée (coll. Jésus et Jésus-Christ, nr. 91), 2005, XX, lk. 349-379, – Arhim. Grigorios D. Papathomas, *Essais de Droit canonique orthodoxe*, Firenze, Università degli Studi di Firenze, Facoltà di Scienze Politiche „Cesare Alfieri“ (coll. „Seminario di Storia delle istituzioni religiose e relazioni tra Stato e Chiesa-Reprint Series“, nr. 38), 2005, II ptk., lk. 25-50.

⁴ See on *jus soli*.

⁵ See on *jus sanguinis*.

⁶ Küprose kiriku põhikiri. Vt. selle teksti ennetavat väljaannet ajakirjas *Apostolos Barnabas*, 3. periood, 40. kd., nr. 11 (11/1979), lk. 407-512 (kreeka keeles). Ning prantsuse keeles: Arhim. Grigoriuos D. Papathomas, *L'Église autocéphale de Chypre dans l'Europe unie (Approche nomocanonique)*, Thessaloniki-Katerini, éd. Épektasis (coll. Bibliothèque nomocanonique, nr. 2), 1998, lk. 229; meie rõhutused.

⁷ Ilmselt on mõeldud õigeusklikke.

⁸ Meie rõhutused.

⁹ Selles samas vaimus on Venemaa patriarhaat viimasel ajal kergesti lubanud igas suunas (Lääne-Euroopale, Eestile, „rajatagusele“ vene kirikule jt.) „*laia (sic!)* kiriklikku autonoomiat“. Sellist meelelaadi seletab üks hiljutine sündmus. Seoses Venemaa patriarhaadi ja „rajataguse“ vene kiriku ühtsuse taastamisega avaldati neli dokumenti. „Nendest dokumentidest nähtub, et praegused „rajataguse“ vene kiriku pead loobuvad kõigist etteheidetest,

mis neil varem Moskva patriarhaadi suhtes olid. [...]. *Vastutasuks Moskva patriarhaadi jurisdiktsiooni tunnustamise eest saab „rajatagune“ vene kirik „majanduslikel põhjustel“ „enesehaldamise“ staatuse, mis lubab tal edasi eksisteerida erilise kirikliku struktuurina erinevates maailma paikades, kus ta asub, rööbiti neis piirkondades juba olemasolevate Moskva patriarhaadi piiskoplikke struktuuridega“* (SOP, nr 300 (7-8/2005), lk. 21-22; meie rõhutus).

¹⁰ Gal 4,4.

¹¹ Mõiste „diasporaa“ (*sic!*) on ekslik, tähistamaks piirkondi, mille kohta Kirik on tahtnud, et nad oleksid *kohalikud kirikud*. See kujutab endast tänapäevani kirikuõpetuslikku probleemi, mida me oleme pisut käsitlenud ühes eelnevas kirjutises (vt. meie artiklit, *op. cit.*). Oleks hea sinna üht asja lisada. Kui Kirik lepib kirikuõpetuslikust seisukohast oma loomusele võõra mõistega „diasporaa“ – ja praegu on kahtlemata kõik selle omaks võtnud – tähistamaks Kristuse Ihu, omaenda Ihu, siis see tähendab, et ta justkui ei anna eesõigust Kristuse Kiriku olemasolu eshatoloogilisele põhjusele, vaid mingi rahva *rahvuslikule kiriklikule keskusele* ja seega rahvusriigile, mis seda esindab. See nähtus pärineb ajast, kui tekkisid *rahvuskirikud*, mitte *linn-patriarhaatide* ajast. Teisisõnu iga kiriklik kehand, mis annab eesõiguse mingi rahva *rahvuslikule kiriklikule keskusele*, ja mitte oma *eshatoloogilisele nägemusele*, teeb teoloogilise vea... Aga Kiriku jaoks pole muid keskusi peale iga kohaliku kiriku altari üle maailma...

¹² 1Kor 1,2; 2Kor 1,1 [eestikeelses piiblitõlkes siinkohal „kogudus“ – *Tõlk.*].

¹³ Gal 1,2 [vt. eelmine märkus – *Tõlk.*].

¹⁴ Prantsuse keeles tuleb see erinevus selgemalt välja: *Église de Galatie* vs. *Église galatienne*. Eestikeelseks vasteks oleks Galaatia kirik ja galaatia kirik, kus suur algustäht viitab pärisnimele ja väike algustäht omadussõnale. – *Tõlk.*

¹⁵ Väljavõte meie artiklist *op. cit.* – *Synaxie*, vol 90 (4-6/2004), lk. 32-33, – *L'Année canonique* [Pariis], kd. 46 (2004), lk. 81-82, – *Contacts*, kd. 57, nr. 210 (4-6/2005), lk. 102-103, – Arhim. Grigorios D. Papathomas, *Essais de Droit canonique orthodoxe*, II ptk., lk. 29-30.

¹⁶ Katoliku kiriku kirikuõpetuse patoloogia ilmneb kahe kanoonilise seaduse koodeksi olemasolust: *ladina* ja *idamaade koodeks*, mis nõustuvad *rituaalistliku* ja *kultuurilise kaaspiirkondlikkusega* (*üksikisikute järgi*) kirikuõpe-

tusliku eeldusena kiriku või kirikliku kogukonna rajamisel, sõltumatult teise kiriku varasemast olemasolust, mis ei pea olema teisest usutunnistusest, vaid võib olla ka sama usutunnistuse või sama riitusega. Meie meelest vastab kahe sõltumatu koodeksi olemasolu (nt. puhtalt geokultuurilise kriteeriumi alusel on preestrite abielu ühes keelatud ja teises lubatud jne.) täielikult kiriklusejärgse ajastu vaimsusele. Ühegi varasema, olgu oikumeenilise või kohaliku kirikukogu puhul polnud mõeldav, et oleks formuleeritud kaht sorti dogmasid või kaanoneid, mis oleksid olnud määratud kaht erinevat sorti inimestele vastavalt kultuurilistele, ritualistlikele või usutunnistuslikele kriteeriumitele, nii nagu tehti Vatikani II kirikukogul. Selles mõttes oli Vatikani I kirikukogu, mis andis välja ühe koodeksi, progressiivsem kui Vatikani II kirikukogu, mis andis välja kaks koodeksit, mis pole pealegi kooskõlas. Siin pole tegemist mugandamisega, vaid usklite ja rahvaste diskriminatoorse kohtlemisega. Siiski on tõsi, et Vatikani II kirikukogul tehti suuri jõupingutusi ja nende hulgas ka positiivseid, et väljuda hävingulisest olukorrast, mille kiriklusejärgne ajastu on kaasa toonud ja mis kestab praegugi edasi. Kahe koodeksi vastuvõtmine, mis on pealegi *unilateraalsed* ja teineteisest sõltumatud, näitab, et katoliku kirikul on veel pikk tee kõndida, et lahendada *kaaspiirkondlikkuse kirikuõpetuslik probleem*, esiteks iseenda sees ja seejärel oikumeenilises koostöös teiste kirikutega.

¹⁷ Kaanon 8/I: „[...]“, et ei oleks *kaht piiskoppi ühes linnas*“; meie rõhutus.

¹⁸ Kaanon 12/IV: „Me oleme kuulnud, et mõned isikud on Kiriku institutsioonidele vastandudes pöördunud avaliku võimu poole, et jagada provintsi keisri seadustandvate kirjadega kaheks, nii et sellest hetkest peale võib näha *kaht metropoliiti kõrvuti samas kiriklikus provintsis*. Püha kirikukogu sätestab, et edaspidi *ei tohi ükski piiskop niimoodi toimida* ja kui ta seda teeb, siis omal vastutusel. [...]“; meie rõhutus.

¹⁹ Vrd. Ilm 2,5.

²⁰ Ilm 22,20.

Karl Krenn 1977

Kai Katariina Kuusing
„Elada siin, III. (Põõsas, mis põles ja ei põlenud ära)”. 1995
Lavies, kuivnõel, paber 105 x 70 cm
Eesti Kunstimuuseum, Stanislav Stepasško foto

Pühha Paastjadest.')

59

Üks neist wiidest, mistaga pühhad wõitlejat ennese sees ristilööd ja surmasid wanna ja lihhalikku innimest ja uut ja waimolikku ehhitasid, — on se paast. Meie Lunnastaja Jeesuse Kristusse wiisi järrele tehhes, kes, kui ta ennast innimeste lunnastamisse peale walmistas, ehhitas ja kinnitas ennast neljakümne päwase paastuga, kõik wõitlejad ei astunud ka mitte muul wiisil Issandale tenida kindla elluga, kui ehhitades ja kinnitades ennast paastuga.

Ei mitte teisel kombel tallitasid nemmad sedda kitsad risti teed, kui paastu seadmisega, ei riidlenud nemmad

*) Wõetud Pühha päwa Kirjast se 1840/41. aastla eest. Aet. lülg. 454—460.

mitte teisel kombel kiufatustega, egga affanud palwet, täitnud omma floostri sannakuulmisjed ja isfiärranis, kui naad pattutunniistamisje ja pühha sallausje wastu wõt-
misje jure astusid, kui paastu läbbi. Nenda ka omma eddenemisjes waimulikkus ellus möötsid nemmad eddene-
mistega paastmisje sees, süggawaste Apostlikku sanna tähhendust mõistes: et kui meie väljas piddinne inni-
menne ärrarikkutakse, ommeti uendakse se seest-piddinne innimenne. (2 Kor. r. 4, 16).

60

Nenda sammoti olli ülleüldse kõigil kõigide wöitle-
jadel. Agga kõik waimolikkud anded ei anta Pühhasst
Waimust ühhe innimesjele, waid ühhele üks, teisele teine,
nenda ka kassinus, midda Pühha Apostel arwab Pühha
Waimu wiljade sekka, olli antud mitte kõigile ühhe möödu
järrele. Wägga palju wöitlejaid piddasid kassinat paastu,
mis sure Pimeni se sure Gwotikiusse sannade järrele
seisab selle sees, et igga pääw süia mitte köht täis.
Agga teised näitasid enneses kanget paastu ellu teiste
ees, wägga kange paast näitas nende isfiärranist
ellu wiisi. Sepärrast mõnned nende seast nimmetakse
paastjadeks, teised agga, ehk kül neid ei nimmetada pa-
astjadeks, siiski arwatakse paastjade sekka. Näitame
nende peale, kes isfiärranisse tähhele panemisje wäärt on.

Pühha Simeon se sambnif. Algmisjes söi temma
üks lord nädaldas, pärrast agga kui ta tahtis kanget
paastu wiisi wotta, panni ennast ühhe kitsa tuppä nelja-
kümne päwa peale kinni, ja ehk kül leib ja wessif olli

temmal ühhes, agga ta ei puutnud nende külge. Sest ajast ellas temma ühte puhku sedda suurt pühha paastu läbbi ilma sögita ja jogita.

Pühha Johannes se paastja Konstantinopoli linnast Patriarch, kõige omma pühhadusse aja sees, kae päwa sees ei sõnud mitte middagit, seitsmendamal päwal söi nattukesse aia wiljadest.

Särglik Bessarion ellas tihti terve nädal ilma sögita, ja mõnni kord nellikümmend päwa.

Peter se Athoni mäe Särglik paastus esite kaks nädalat, ja-pärrast wöttis ta roga allati neljakümne päwa pärrast, mis temmale igga kord Engel tõi.

61

Särglik Paisi wiis päwa ei katnud lauda, agga laupäwal ja pühha päwal kinnitas ennast waese sögiga. Agga pärrast liiskas ta ühhe nädala jure teist ja wimati söi kahhe nädala pärrast.

Särglik Or wöttis söki üks kord nädalas.

Pühha Makarius Aleksandria linnast sure paastu ajal söi ükspäinis ükskord nädalas.

Pühha Simeon, se totter ehk kül ta omma pühhadust innimeste ees sallajal oides söi mõnni kord lihha ja teisi maijusi, agga wägga tihti saatis ta mööda terwet nädalat paastu sees ja ka tihti nellikümmend päwa.

Särglik Gerasimus iggal aastal kõige Pühha sure paastu ajal ei sõnud mitte middagit ja kinnitas ennast pühha sallauste wastu wõtmisega.

Järglik Anninus ja Teodorus Sifest saatsid kõige süre paastu ilma sögita, agga mõnni kord peale sedda paastusid veel muu ajal nellikümmend päwa.

Pühha Simeon, kes imme mäe peal elas, veel näddalas lapsel põlwes, kui ta kuu aastal inne olli, affas wägga kangel paastu ello wiisi piddama ja ei wõtnud enne seitsmet päwa söki wastu. Temma ellu sees olli nifuggunne regel — kolme päwa pärrast süia, mõnni kord seitsme päwa pärrast ja mõnni kord kümne päwa pärrast.

62

Järglik Sawwal olli mood wiis päwa paastuda.

Järglik Illarionus wöttis roga mõnni kord kolme päwa pärrast, agga mõnni kord nelja päwa pärrast. —

Paastjatte ulka arwatakse ka need sured Antonius ja Theodosius, Agiptuse maalt Makarius, — Kiriakas, se suur Joanniakus, Thraniusse Markus, Athoni mäe Athanasius, Arsenius se suur, Agiptuse maalt Maria, Daniel se sambnik. —

Sedda kaua ajalist paastu oides pühha paastjad ei jätnud tedda ka siis, kui naad laua tahha istusid, omma ihhu sögiga finnitada.

Nende laud ei olnud mitte muud, kui paast. Nende pärris söök olli:

Wiigi pu wiljad ja kallid pähtlad, mis issi ennesest kaswawad rohkeste ommiku maal mitmes paigas. Mõnede wõitlejade tarbeks kahhe kümne, kolme kümne ja rohkeingi aastad ilmuskmatta riidlemist nähja, wiigi ja pähtla puud kaswsid issiärranise Jummalä jõuga wiljakandmatta ja kiwises kõrbes.

Mitme suggused aja wiljad, mis ilma kunstita on tallitud ilma jure lissamatta, ükspäinis solaga ja wägga arwaste ölliga. Ühhe paastjale walmistas temma jünger ölliga roga. Temma watas selle peale, nuttis kibbedaste ja ütles: minnu Issand söi ädikat sappiga seggatud, kas ma pean siis ölliga söma? — ja temma kästis igga päwast söki tua, mis ta ilm öllita söi. —

63

Kedetud nissu ehk odra ehk läätsa ehk teise dterrad, mis nemmad kutsusid läätsa roaks.

Leib ja wessli. Se olli nende roog, kes ellasid floostreis ehk kõrbes, ja kedda teised innimesesed teadsid. Mõnne päwa ehk ku ja aasta peale wõtsid nemmad kuiwa leiba ühhes ja wee sees tedda kastes söid ommal ajal.

Leiwa agganad ja mitmesuggused põllu wiljad. Üks Järglik Issa ei prukinud wiis kümmend aastad leiba, jo söi agganid kolme päwa sees üks kord. Meie Petseri Järglik Prohorus koggus aia maltsad ja sellest küpsetas ennesele leib. Mets kaswandikkud, ni kui nimetud Melagrid ja mitmesugguste rohho jured, sammel ja tamme pu koor. Mittu kümmendaastad wiljakandmatta

körbedes ellades üksi ja ilmtadmatta, mõned pühhad innimesed ei wõinud innimeste sööki sada, ja sepärrast toitsid ennast sellega, mis neile se ilmtadmatta kõrbe ma kaswatas. —

Thrakia Markus kes ühheksakümme ja wiis aastad ei näinud innimesse näggu, näitas ennast Sirapionile, kes tedda katsma tulli et nälg sundis tedda mõni kord omma kõhtu maaga täitma ja mõrru merre wet joma. Kuu ajalisse ja raske riidlemisse eest näljaga, Issand tasus eldeste Paastjadele. — Inglid töid mõnni kord neile söki ni kui Thrakia Markusel Onufriusse se surele, Athoni mäe Petrussele ja teistele. — Agga mõnni kord mõrrudad rohjud ja jured ollid neile maggusaks ni kui Kiriafile, Drile ja teistele. Wina pühhad paastjad ei prukinud suggugi. Üks Järglik, kui kegi tedda sundis nattikesse wina joma, igga kord trahwis ennast sepärrast sellega, et tullesal päwal ei andnud ennesele ühte tilkagi wet. Jünger, kes sedda näggi pallus kõiki mitte kunnagi winnaga tedda kostutama.

Nisuggust ilmmaitsmatta söki süjes ja pärrast nisuggust kaua ajalist aega, pühhad paastjad pidbasid weel kange kasfinust. — Se sögi ommadus olli jo nisuggunne, et ta ei wõinud suurt immu kühutada; nende mõdt ei olnud mitte immu, ja nemmad ei sõnud kunagi

leppitamisseni. „Peab söma mitte kõht täis, peab sööt
 siis mahha jätma, kui veel on mõni kutsuminne selle
 jure,⁴ — wata, nisuggunne regel olli neil! Ülleüldne
 „järrele wataminne õppetäs neid wägga easte, kui palju
 nõudis ihhu omma jõu üllespiddamisse tarwis, et näljast
 ei wõiks nõrkuda ja pühha teude tarwis mitte wäetmaks
 sada, ja koggumiste hukka minna. — Nemma watasid
 sögi peale ni kui arstimisse rohho peale. Pühhal Illa-
 rionil olli wiisteistkümmend wiigi pu marja päwa
 sömisse tarwis, agga wimati söi temma kolme ja nelja
 päwa pärast. Järglik Dosifeus wähhendas omma igga
 päwast leiba kahheksalodini. Pühha Makarius Aleksandria
 linnast teggi ennesele riista kitsa suuga nõnda et üks-
 päinis käsfi wõis sisse minna ja panni selle sisse pe-
 nifest leigatud kuiwad leiwa tükkid. Kui palju wõis
 temma käsfi ühhe korraga sellest riistast wälja wõtta,
 se samma olli ka temma iggapäwane töitminne, sedda
 olli mitte ennam, kui nelli ehk wiis looti. Teistel
 paastjattel ülle ültse olli mööt mitte surem kui üks nael
 leiba. — Paljo meie Petseri Järglikud, kes ennast
 luffu tahha finni pannid, toitsid ennast allati ühhe
 kirriku leiwaga.

Nisugguse kange paastule pühhad paastjad ei andnud
 ennast mitte äffitse. — Nattoke awal lia sömisse ello

wiſi mahha jättes, miſ neil üiti ahne ſömiſſeſ, ja ta maiuſt, miſ üiti kurgomeſſimiſſeſ, nemmad arri-neſid kord korda piddi waefema ſögile, nenda et nälja ſurma agga ei ſurreſ. Särglik Doropheuſ, kui ta omma jüngrit Doſipheuſt õppetäſ paaſtu piddama, wöttiſ kord korralt temma ſögist ärra ja nelja naelaſt leiba wähhendaſ wimati temma iggapäwaſ ſöti kühheſa lotini. Antoniuſ ſe ſuur, andiſ algmiſſeſ Pauluſſele ſe liht-meleliſſele rohkem leiba, kui enneſele. Pühha Johanneſ Reddeli kirjutaja annab ſelleſt niſugguſt reeglit: „Enne peab ommaſt lauast niſugguſt ſöti ärra heitma, miſ meie ihhu lihhawaſ teeb, pärraſt niſugguſt, miſ tedda palla-waſ teeb ja wimati kõik miſ maitſew ja magguſ on.“ Sepärraſt kui pühhad paaſtjad harjutäſſid omma ihhu niſugguſe ſeiſuſele, ſiis paaſt ei olnud neile mitte raſke, waid ſelle waſtu ſe kõige wähhem ilmkäſſinuſ olli neile wiggalinne. —

Niſuggune pärrato paaſt, miſ piddäſ neid kõhnaſ teggema ja enne aego näljaſt ſurma toma, pühhad paaſtjad oidſid omma ihhu terwiſeſ, kindluſſeſ ja jõuſ. Wäljaſt piddi nähha olli ükſpäiniſ naht ja lud, agga ſelle läbbi ükſpäiniſ nemmad wöiſid wälja kanda niſugguſt ſuurt waewa ja ilmlöpmatta tallitamist: palwet, miſ kummarduſega ja põlwile mahha heitmiſſega ja palja ma peale wälja-

wiſi mahha jättes, mis neil üiti ahne sömisſeks, ja ka maiuſt, mis üiti kurgomekſimisſeks, nemmad arri-
neſid kord korda piddi waſema ſögile, nenda et nälja
ſurma agga ei ſurrekſ. Järglik Doropheus, kui ta
omma jüngerit Doſipheuſt õppetas paastu piddama, wöttis
kord korralt temma ſögist ärra ja nelja naelaſt leiba
wähendas wimati temma iggapäwaſt ſöki kühheſa lotini.
Antonius ſe suur, andis algmisſes Pauluſſele ſe liht-
meleliſſele rohkem leiba, kui enneſele. Pühha Johannes
Reddeli kirjutaja annab ſelleſt niſugguſt reeglit: „Enne
peab ommaſt lauast niſugguſt ſöki ärra heitma, mis meie
ihhu lihhawaſs teeb, pärraſt niſugguſt, mis tedda palla-
waſs teeb ja wimati kõik mis maitſew ja magguſ on.“
Sepärraſt kui pühhad paastjad harjutakſid omma ihhu
niſugguſe ſeiſuſele, ſiis paast ei olnud neile mitte raſke,
waid ſelle waſtu ſe kõige wähhem ilmkasſinus olli neile
wiggalinne. —

Niſuggune pärrato paast, mis piddas neid kõhnaſs
teggema ja enne aego näljaſt ſurma toma, pühhad paastjad
oidſid omma ihhu terwiſes, kindluſſes ja jõus. Wäljaſt piddi
nähha olli ükſpäinen naht ja lud, agga ſelle läbbi ükſ-
päin的角度 nemmad wõiſid wälja kanda niſugguſt ſuurt waewa
ja ilmlöymatta tallitamist: palwet, mis kummarduſega
ja põlwile mahha heitmiſſega ja palja ma peale wälja-

firrutamisfega ühhendud olli, ülleüldse pärrato sundimisfega ja sure waewaga, rasket tööd, ülle kandmatta suwwe pallawust, talwe külma, kelle katmisfe tarwis tihti ei olnud neil foggoniste ridid; tihtid ja kanged reisiimisfed sammasfe peal seisminne, terwed kümme aastad, raua ja kõisi omma palja ihhu peal oides ja t. Nende puhkamine pärrast nifuggust waewa ei olnud pehme wodi peal, waid palja ma peal, ehk korre roggosi peal mitte terwe õ, waid ühhe ja paljo kahhe tunni peale, kahhe kümne nelja tunni sees, sepärrast et ööd wiisid nemmad möda maggamatta, palla- was palwes. Agga mõnned neist ei heitnud ennast fuggugi mahha, waid soiksid, istudes, ehk seistes. Siiski nemmad ei tundnud nõrkust, waid iggal ajal ollid wah- wad, kerged ja teggemisfe tarwis walmis. — Rõnda penike ja kerge olli nende ihhu! Tõbbed nende seas juhtusid wägga arwa, agga nende ellu olli pitt. Ei mitte üheski õnnelikkus ja tassafes feltsis ei olnud ni palju eenfujusid ilmwõitmatta pikkalist ellu, kui paastjatte wahhel. Pühha Simeon, kes kahheksakümmend aastat samba peal möda wiis, ellas sadda ja kolm aastad. Pühha Kirriak, olli wimast kolm kümmend aastad allati reisi- misfe peal, ellas sadda ühheksa aastad. Pühha Alipius se sambnik, sadda kahheksa teist-kümmend. Johannes se waike, sadda nelli. Need sured Antonius ja Theodosius, sadda wiis. Pihwia Paulus, sadda kolmteistkümmend.

Kameli Paulus, sadda kaksteistkümmend. Anninus, sadda kümme aastat. Aleksandria linnast Makarius sadda. Ja palju teisi ellasiid saa aastani, agga surem jaggo, ühheksakümneni. Phrakiusse Markus ellas ütspäinisi kõrbes ühheksakümmend ja wiis aastad peale sedda, ellas ilmas. Teised kolme kümnest kuekümne aastani wiisid ütspäinisi wagga teudes ärra.

Benikenne ja puhhastedud paastjatte ihhud näitfid mitte armaste ennese peal (sees) immelikud ilmunisfed, mis jubba tulleva kidetud ihhu pärris ossa on. Mitmed neisi ei tahtnud omma ridid ennesest mähha wotta ja omma paljast ihhu nähha. — Rõndisid wet möda; ni kui Joannikius se suur, ja teised; teisi kanti tuulest, ni kui Makarius se suur, Antonius se suur ja teised, just kui nende ihhu riidles kerguses tuulega ja weega. Teisi nähti, et nemmad palwe ajal maast ülles tõstedud ollid ja pallusid tuules seistes; ni kui Maria Ägüptusse maalt, Joannikius se suur; Elladi Lukas. Paastuga paastjatte mudetud ihhud jäid ja jäwad mädanematta, sepärrasti et nemmad weel ellades armo abbiga surretasid ennese sees mädanemisse süidi. — Meil on palju eentujusid — pühades Kiewi linna koopades. Mõnne pühhadel paast mudis isfi nende näggugi ja teggi tedda paistwaks peakfelt ilmkandmatta walgušfega. — Rõnda olli, ta walguštud Bamwil, Sislial, Arseniusel se surel, Athoni mäe

Althanastusel, Onufriusse se surel, üllem piiskopil Niko-
lausel. Järglik Sergius paistis walguššega, kui ta.
Liturgia tennistust piddas. Issi keletamad ellajad tundsid
paastjatte näos esimesse innimesse wanna suurst ja
illu, kes olli pantud nende ülle wallitsema, allandasid
ennast ja kastid neid. Ilma katšipiddimötlematta, köif
se olli isfiärranisše Jummal armu andega, agga paast
nähtawa wišiga olli ka siin ossalinne. Sest nisuggused
ilmutamisšed ei olnud kōigil paastjadel ühhed, sepärrast
et paast wōttis neid ülles ja sundis neile nisugguši
armu andid.

70

Ni palju, kui need paastjad ärra heisid korredat
ihhu ja said kerget ja penikest ihhu, — se waimulik
ellu arwas nende sees ülles, ja sai täiemaks ja ilmutas
ennast immelikku näitusšega. Waim, mis meie sees on alla,
eidetud ja alla waotud ihhu šisse, olli neil ni wabba
temma abhelatšest, et Rūšsa linna Grigoriussse sannade
järrele, tallitas omma teud ni kui ilm ihhulikšus ihhus.
Kui naad šeisid palwe peal, ehk kui naad andsid ennast
nenda nimmetud waimulikku watamisšele, šis nende
ing wabbandas maast ja tōusid ülles taewa poole, nende-
meel olli, ni Jummal mōttega täidetud, et nähha olli,
et nemmad on wäljas pool ihhu. — Köif wäljas pid-
dised tundmisšed katšid ennast kiinni nōnda, et neid ei

kuulanud ei näggeminne, egga kuulminne, ja miski mu
 asfi; kõik ihhulikud prufimisfed neil ei olnud ollemas,
 neil ei tulnud meelde miski suggused mõtlemisfed ja
 murred, — luulmist ja mälletust neil ni kui ei olleks
 ja nemmad võivad sellest seisusest Apostliga ühhes
 öelda: kunnas ihhus, kunnas ilma ihhuta, ei tea: Sum-
 mal teab. Särglit Basarion seisis üks kord palwe peal
 ülles tõstetud käedega ja pallega taewa pole liikumatta
 nellikümmend päwa. Pühha Makarius Aleksandria linnast
 panni ennast üheksord ommas tuas luffu tahha finni wie
 päwa peale, et keelatta Summala mõtlemisfele ennast anda.
 Raks päwa kõigest maasest asjast wabba olles, jo kolm-
 andamal päwal tuli ta ma mõtlemisfele mahha. — Summal
 tahtis nõnda, rägib temma, et se kõrge mõtlemisfeks mul ei
 jä. — Üks paastja tuli oimusse ja näggemisfe rõemu-
 fisse, ta siis, kui ta sõi, sellest küsimisfe peale kostis ta:
 „minno meel olli ärra ollemas, näggeminne wiis tedda
 ärra.“ Ühe teisele ütles temma jünger üks kord: tänna
 on Basa pühha päw, meil on tarwis pühhitseda ja läks
 ühe kõrwalisse kohta ja seisis mittu päwa ilm tund-
 matta ja ligutamatta ennast näggemisfe kätte andes. —
 Sögi prufiminne nõnda weidi puutus neid, et näggid
 ühte paastjad nutmas, kui ta sõi ja küsimisfe peale,
 miks pärrast ta nuttab, kostis temma: „Mul, kui
 mõistlikul lomal on äbbi teletumat sõi wastu wõtta;

mul olleks tarwis paradisi rõemu tunda ja ennasti taewase sõgiga toita.

Miski ei waewanud pühha paastjaid, kui se lihha himmu, miski ülle ei wallanud nemmad nõnda palju higgi ja filma wet, kui selle himmu ärra ärwitamisest ülle. Kõik nemmad said teada omma õppetusega, et ilm kange paastuta ei wõi sedda sada. „Kes ülle lija toidab omma kõhtu, rägib pühha paastja Nillus, ja annab lubbamist pühhasi ello pidada, se on selle sarnanne, kes ütleb, et ta võib põllejaid õlgi õlliga ärra kustutada. Issi nemmad kange paastuga tullid wiististe täiusse seisusse sisse, mis neil ilminutamisest ütaks. Nõnda pühha Simeon olli ni wabba ihhu himmustamisest, et hirmsade juhtumistes olli temma furnu ja ilm tundmatta pu sarnane.

Penikenne ja puhhas olles, sai ihhu pühha paastjadel mudetud pimedast wangist, walge toa peale, kus ing kõik wabbaste näggi ja mõistis. — Süggawat Pühha ussu tõsitusse ja nähtawa lodud asjade sallausi nemmad teadsid wägga easte, siis kui mitmed neist ei olnud sugugi õppetud. — Aigüptusse maalt Makarius ei olnud õppetud innimenne, agga temma kirjutamised näitasid ennese sees süggawat Summala fanna tundmist, innimesse inge ja nähtawa lomusse teadmist wälja. Antonius se suur õppis ükspäinise lomusse rammatusi ja äbbendas neid

targad omma õppetusega, kes ennast surustelefid. Pühad paastjad olid ommas hinge teadmisest ja temma seestpiddise seisusest, pudusest, täiusest, himudest, kippumistest omma melega õige targad. Nende allati watam film märkis kõige wähhemad hinge liikumised ja märk-matta himmo iddo ei wõinud nende järrele watamisest kõrvalle ärrapeta. Se samma ka teisest. Nende tund-misest olid ni penikesed, et nemmad wõisid läbbi tungida inge sisse ja tundsid igga ühhe seest piddist seisust, mis nemmad nimetawad targaks melets. Nõnda sel surel Gwimiusel olli and sees piddised inge ligutamised tunda wäljas piddise watamise läbbi; Marion ridentutamise ja ihhu katmise läbbi sai teada, kel mis sugunne immu on, ja kui üks kitsi mees tõi temmale wilja ommaist maiast, temma ei sõnud neist middagi, wõlde, et nemmad aisewad kitsiusega.

Kui nad nõrkusid ja kogguniste ahhelad ärrakis-fusid, mis neid ma külge köidawad, paast pandis pühahaid paastujaid nisugguuse seisuse sisse, kui se Nüsa linna Gregorius rägib, wägga liggidale ilmsuremisesele, mis meie otame. Nemmad alkasid weel siin tulles ja waimulikku ellu sees ellama; wabbandasid ennast, laiusse ja aja wormist. Sepärrast nemmad teadsid ette tulleswad ni kui nüüd sinnast, näggid mis kangel on ni kui siin ollewat. Beatfelt kõik ütlesid mitme aja ees, kui omma nõnda ka nende liggemiste surma ette. Surma tund olli neil allati filmade ees, tullesw ello omma paradisiga ja pörguga, näitti ennast neile nõnda liggidal, et naad kui temma raja peal seisaks, näggid mis seal tehakse. — Selle-

pärrast nutšid nemmad ka ikka, mis naad nirmetasšid kahhetsemisse andeks ja wägga arwaste näht nende palle peal naermist. Ja ka waimulikud lomused piddasid neid omma koddanikkus, ja läksid nende jure jc ilmusid neile nähtawal wiisil. Inglid tullid nende jure räkšid nendega, tenišid neile, töid söki. Nende penikesseks tehtud tundmissed näggid ka kurja waimusid, näggid kõik nende kawwalat nõud ja wörgud, mis naad inimesse hukkamisse tarwis ehhitawad ja kergeste mõistšid nõud kuidas neid wõita, ja nende kiusämisteet ennast päästa.

74

Nisuggused ollid paastjad! Nõnda nemmad weel siin, se on ma peal omma ihhuga ja waimuga affasid tulles elluga ellama ja said kuidas üllendab neid meie pühha Kirrik, ma Inglitteks, ja taewa innimesteks.

*) Wõetud Pühha päwa Kirjast se 1838³⁰ aasta eest. Teine torbne trükk 1853 aast. Leht. külge. 375—378.

Kai Katariina Kuusing
„Elada siin, IV. (Põõsas, mis põles ja ei põlenud ära)”. 1995
Lavies, kuivnõel, paber 105 x 70 cm
Eesti Kunstimuuseum, Stanislav Stepasško foto

MEIE PÜHA ISA BASILIUS SUURE ESIMENE JUTLUS PAASTUST

Sissejuhatuseks

Püha Basilius (*Basileios*), Kapadookia Keisarea peapiiskop (u 330–379), lisanimega Suur, oli üks oma aja silmapaistvamatest kiriklikest kirjameestest, kiriku- ja kloostrikorralduse edendajatest ning ariaanliku (Kristuse jumalikkust eitava) eksiõpetuse tõrjajatest. Siinkohal toome tema 1. jutluse paastust (peetud enne suure paastu algust).

1. „Puhuge pasunat noorel kuul, täiskuu ajal, meie pidupäeval!” (Ps 80/81:4) See on prohveti üleskutse. Meile aga teatab see kirjakoht valjemalt kui ükski pasun või kõlavamalt kui ükski muusikariist lähenevaist pühist päevist. Sest Jesajalt saime me teada, mis on paastu rõõm – ta pidas halvaks juutide paastuviisi ja näitas meile, milline peab olema tõeline paast. „Ärge paastuge riiuks ja tüliks,”; „vaid päästa valla kõik ülekohtu ahelad!” (vrd. Js 58: 4,6)

77

Ja Issand ütleb: „Ärge jääge kurvanäoliseks, vaid võia oma pea ja pese oma pale!” (Mt 6:16-17) Olgem niisiis, justnagu meid õpetati, mitte morninäolised, vaid säravad lähenevail päevil, nagu kohane pühadele. Ükski pärjatu pole norupea, ükski ei püstita võidumärki tusase meelega. Ära ole kurvanäoline terveks saades! On ju kohatu jätta rõõmustamata hinge tervise üle ning kurvastada toitude muutumise pärast – nii paistab, et meie rõõm kõhu naudingust on suurem kui hingest hoolimine. Sest küllastus teeb küll kõhule rõõmu, aga paast kannab hingele kasu. Olgu sul hea meel, et saad arstilt pattuhävitavat rohtu. Justnagu kibedaimad rohud hävitavad need paljunevad ussikesed, mis elavad laste sooltes, nõnda ta-

pab sügavustes peituva patu hingaminev paast, kui see on tõeline paast.

2. „Võia oma pea ja pese oma pale!” Sõna kutsub sind salasuse ligi. See, kes on end võidnud, on salvitud; see, kes on end pesnud, on puhas. Pane see käsk südame põhja. Uha hing puhtaks pattudest. Võia pea püha võidega, et saaksid Kristuse osaliseks ja niimoodi mine paastule vastu. Ära tee oma palet näotuks nagu silmakirjatsejad. Pale on näotuks tehtud, kui sisemist olekut kaatab näitlev hoiak, sisemus on siis valelikult otsekui maskiga varjatud. Näitleja on see, kes teatrilaval on varjunud teise näo taha. Ori mängib tihtipeale isandat, lihtne mees valitsejat. Niisamuti on meie ilmas – siin näitlevad paljud oma elu püünel, südames hoiavad üht, ilmarahvale näitavad teist. Ära siis peida oma palet – näita ennast sellisena, nagu oled! Ära ilmesta ennast kurvanäolisusega, ajades taga karsklase kuulsust! Sest ei ole mingit kasu pasundatud heateost ega näitlevast paastust. Näitamise eesmärgil sündivate asjade võrsed ei ulatu ju teise ilma, vaid lõpevad inimliku ülistusega. Tõtta siis paastu andi vastu võtma – see ei aegu ega vanane, vaid nooreneb üha ja õilmitseb täies ilus.

78

3. Kas keegi arvab, et ma seon paastu päritolu Seadusega? Paast on ka Seadusest vanem. Kui kannatad veidi, leiad selle jutu tõepära. Ära arva, et lepituspäev, mis on Iisraelile seatud seitsmendal kuul, selle kuu kümnendal päeval, on paastu algus. Tule, kõnni läbi ajaloo ning avasta sel moel paastu päritolu. Sest paast ei ole uus leiutis – see on isade pärandus. Austusväärne on aga iga muistis. Kumardada tuleb hõbejuukselise paastu ees. Ta on sama vana kui inimene.

Paast on paradiisis antud seadus. Aadam sai sellise esimese käsu: „Aga hea ja kurja tundmise puust sa ei tohi süüa!” (1Ms

2:17) See „ei tohi süüa” on paastu ja kasinuse seadus. Kui Eeva oleks sellest puust söömata jätnud, poleks meil seda paastu nüüd vaja. Sest „arsti ei vaja terved, vaid haiged” (Mt 9:12). Haigeks tegi meid patt, saagem terveks meelearanduse läbi. Meelearandus ilma paastuta on aga asjatu. „Olgu maapind neetud!”; „ta peab kasvatama kibuvitsu ja ohakaid!” (1Ms 3.17-18). – sind määrati vaeva nägema, mitte naudisklema. Paastu abil kosta enda eest Jumala poole. Aga elamine paradiisis on paastu võrdpilt mitte ainult seega, et inimestel oli inglitega ühine toit, vaid ka seeläbi, et kõik need asjad, mis inimese aru hiljem leiutas, olid veel paradiisiasukaile tundmatud: ei olnud veinijoomist, ei loomatappu, ei neid asju, mis hägustavad inimmõistust.

4. Kuna me ei hoidunud söömast, langesime paradiisist välja. Seepärast paastugem nüüd, et sinna tagasi minna. Vaata, kuidas Laatsarus läks paradiisi tänu näljasolekule. Ära jäljenda Eeva sõnakuulmatust, ära võta jälle nõuandjaks madu, kes liha huvides toitu pakub.

Ära sea ettekäändeks ihulikku nõrkust ja suutmatust! Ega sa mulle pea vabandusi tooma, vaid sellele, kes kõike teab. Paastuda ei suuda, aga terve oma elu täissöönud olla ning keha toitumise raskusega vaevata suudad? Tõepoolest, minu arvates ei soovita arstid haigeile mitte rohket rooga, vaid toidust loobumist ja tagasihoidlikkust söömisel. Kuidas saad sa väita, et suudad seda ühte, aga ei suuda teist? Mis on kõhule kergem, kas pärast lihtsat söömaega magama minna või liigse toidukoorma raskuse all lamada? Või isegi mitte lamada, vaid ägisedes ja lõhkiminemise ootel lakkamatult väherda?

Kas tahad öelda, et kaptenil on raskes lastis laeva kergem päästa kui paraja laadungiga alust? Selle, mis kannab ränka koormat, ajab põhja juba väiksemgi laine, aga parajalt lastitud laev liugleb laineil, sest miski ei takista teda pinnal ujumast. Ja nõndasamuti sellise keha,

mis on pidevast täisolekust pungil, kisuvad haigused kergesti sügavikku. See keha, mis toitub parajalt ja kergelt, väldib juba tärkavatki haigust justkui tormi tõusu ning seisab käesolevale hädale vastu nagu kalju murdlainele. Sinu järgi on ehk rahus püsimine vaevalisem jooksmisest ning vaikelu rängem maadlusest? Arvaksid ka, et täisõgimine on haigele parem kui kerge söök?

Sest elusolendit valitsev vägi on talle loomu poolest sundinud söömisel peale ning teinud omaseks vähenõudlikkuse ja lihtsuse, kui aga liiga palju ja erinevaid roogi süüa, ei jõua loomus seda enam lõpuks välja kannatada ning nõnda sünnivad kõikisugu haigused.

80

5. Aga läheme nüüd kõnega oma uurimuse juurde – nimelt pidime läbi käima paastu vanaduse. Ja kuidas kõik pühad – nad võtsid paastu vastu isade pärandusena – selle isalt pojale kinkides nõnda alal hoidsid. Ning sellise pärimuspidevuse kaudu säilitati see varandus meie jaoks. Paradiisis ei olnud veini, loomatappu ega lihasöömist. Pärast veeuputust tuli vein, pärast veeuputust: „sööge kõike nagu haljast rohtugi!” (1Ms 9:3). Kui loobuti täiuslikkusest, võeti vastu nende asjade nautimine. Aga et vein oli tundmatu, selle näiteks on Noa, kes ei osanud veini tarvitada. See ei olnud veel ellu astunud ega juurdunud inimeste tavades. Tõepoolest – Noale sai veini kahjustav mõju osaks kogemata – ta ei olnud näinud kedagi teist veini joomas ega ise seda kogenud. Sest „Noa istutas viinamäe ja ta jõi selle saagist ning jäi purju.” (1Ms 9.20-21). See ei sündinud seepärast, et ta oleks veinisõber olnud, vaid seepärast, et ta ei tundnud mõõdupidamise vajalikkust joomise juures. Seega on veinijoomise avastamine paradiisist hilisem ning paastu pühadus iidne.

Ning jällegi, me teame, et Mooses läks mäele, olles eelnevalt paastunud. Kui ta poleks üleni paastuga turvistunud, ei oleks ta

söandanud – mäetipp ju suitses – ega julgenud pimedusse siseneda. Tänu paastule võttis ta vastu Jumala sõrmega kivilaudadele kirjutatud käsud. Ning üleval oli paast Seaduse vahendaja, aga all hullutas õgardlus inimesi, põhjustades kujude kummardamise. „Rahvas istus sööma ja jooma ning tõusis üles mängima.” (2Ms 32:6) Nelikümmend päeva valvamist, mil jumalasulane paastus ja palvetas, tühistas üksainus joomasööst. Need Jumala sõrmega kirjutatud seadused, mis paast vastu võttis, purustas joobumus – prohvet ei pidanud ju purjus rahvast Jumala Seaduse vääriliseks. Ühe hetkega kihutas see rahvas, keda Jumal oli juhatanud oma suurte imetegude kaudu, egiptlaste jumalakujude hullusesse. Võrdle neid: kuidas paast viib Jumala juurde ning kuidas küllus hülgab pääsemise. Liigume nüüd seda teed mööda edasi, järgmiste asjade juurde.

81

6. Mis teotas Eesavit ja tegi temast venna orja? Kas mitte üksainus eine, mille eest ta andis ära esmasünniõiguse? Aga kas Saamueli ei teinud emale armsaks mitte just paastuja palve? Mis põhjustas suure juhi Simsoni võitmatuse? Kas mitte paast, millega teda ema kõhus ümbritseti? Paast tõi ta ilmale, paast imetas teda, paast kasvas ta meheks – see paast, millest ingel käskis Simsoni emal kinni pidada: „Ära söö midagi, mis tuleb viinapuust, ära joo veini ega vägijooki!” (Km 13:4).

Paast sünnitab prohveteid, tugevdab vägevaid; annab tarkuse seadusandjaile, on hinge hüva kaitseja, keha ustav kaaslane, relv kangelaste käes, võistlejaile harjutuste kool. Ta lööb tagasi kiusatused ning valmistab vagaduseks, ta kainus on kodaline, arukuse sepihaja. Lahingutes toob ta vaprust, rahuajal loob ta vaikust. Nasiiri pühaks, preestri täiuslikuks teeb. Sest pole ju võimalik, et söandataks ilma paastuta Jumalat austada: ei praeguses salasus-

likus ja tõelises ega ka ettetähenduslikus ja seaduse kohaselt teostatud jumalateenistuses.

Paast tegi Eelija suure nägemuse nägijaks, sest kui ta oli nelikümmend päeva paastuga hinge puhastanud, peeti teda inimese jaoks suurima võimaliku vaatepildi vääriliseks – ta nägi Issandat. Paastudes andis ta lesele tagasi selle lapse – paast andis talle jõudu ka surma vastu astuda. Hääl, mis kostis paastuvast suust, sulges seaduserikkuja rahva eest taeva kolmeks aastaks ja kuueks kuuks. Sest selleks, et pehmenada kangekaelsete tõrksat meelt, võttis ta ka ise karistuseks häda kanda. Sellest see töötus: „Nii tõesti kui Issand elab, ei ole vihma maa peal muidu kui minu suusõna peale!” (1Kn 17:1) Ning nälja kujul tõi ta kogu rahva peale paastu, et priiskamisest ja hõlbuelust sündinud halba heaks teha.

82

Aga missugune oli Eliisa elu? Mis viisil nautis ta suunemlan-na külalislahkust, mis viisil ta ise prohveteid vastu võttis? Kas ei pakkunud tema külalislahkus metsikuid taimi ja jahunatukest? Ja siis, kui väänkasv sattus teiste taimede hulka – need, kes seda maitseisid, oleksid suures ohus olnud, kui mitte paastuja palve läbi poleks see mürk hajutatud. Ja üleüldse võib näha, kuidas paast on kõiki pühi kandnud Jumalale meelepärase eluviisi juurde.

On olemas üks liik ainet, mida kutsutakse asbestiks ja mida ei hävita tuli. Kui see aine lõkkesse panna, siis paistab ta söestuvat, aga kui ta seejärel tulest välja võtta, on ta endisest puhtam – justnagu vees pestu. Niisugune oli Paabelis nende kolme noormehe ihu, kuna neis oli tänu paastumisele see kahjukindel aine. Oli ju nii, et ahju suures lõõmas, justnagu oleksid nad kullast tehtud, osutusid nad tugevamaks sellest hävingust, mis tulest lähtus. Ehk olid nad kullastki tugevamad – sest tuli ei sulatanud neid, vaid jättis puutumata? Need noormehed aga trampisid seda tulelõõska oma jalge alla, hingates ise kergemat ja vihmast jahutatud õhku. Tuli ei

tihanud nende juukseidki puudutada, sest paast oli nad üles kasvanud.

7. Taaniel, „armastust väärt mees” (vrd Tn 9:23), ei söönud kolm nädalat leiba ega joonud vett (vrd. Tn 10.2-3), ja õpetas lõukoerigi paastuma, kui ta auku heideti (Tn 6:17). Ta oleks olnud nagu kivist või vasest või mingist muust kõvast aimest tehtud, nii et lõukoertel polnud kohta, kuhu hambaid lüüa. Nõnda sarnanes paastu läbi kinnitatud mehe ihu karastatud terasele ja muutus lõukoertele kättesaamatuks; nad ei teinud oma lõugu pühamehe vastu lahtigi. Paast on kustutanud tule väe, sulgenud lõvide suud (Hb 11:34, 33), Paast saadab palve taeva poole, viies ta kõrgesse otsekui tiibadel. Paast on koja jõukus, tervise ema, noorte õpetaja, vanade ehe, teekäijate hüva kaaslane, kindel majaline neile, kes temaga elavad. Ei kahtlusta üleaisalöömist mees, kes näeb oma naist paastus elamas. Ei põle armukadeduses naine, kes näeb oma meest paastu pidamas. Kes on oma kojale paastuga kahju toonud? Loe täna üle kõik, mis sul on, ja loe pärast paastu uuesti: miski ei jää paastu läbi majas vähemaks! Ükski loom ei kisenda surmavalus, mingit verd ei valata, täitmatu kõht ei mõista loomi surma. Lihunikunuga saab puhkust; lauale piisab sellest, mis ise kasvanud. Hingamispäev anti juutidele, et nagu öeldud, saaksid puhkust sinu veoloom ja su sulane (Vrd. 2Ms 20:10). Olgu ka paast puhkuseks nende vaevast kõigile teenritele, kes sind aasta läbi teenivad. Anna puhkust kokale, vaba aega lauakattjale; jäägu rippu veinikallaja käsi, tõmmaku natuke hinge ka see, kes mitmesuguseid pirukaid küpsetab. Saagu maja rahu lõpmatust kärast, suitsust ja rasvahaisust ning üles-alla tormajatest, kes teenivad seda täitmatut emandat – kõhtu. Eks vahel luba ju maksukogujadki maksualustele väheke kergendust. Andku ka kõht suule väheke puhkust, tehku viieks päevaks vaherahu see, kes kogu aeg küsib ja kunagi järele ei jäta, kes täna saab ja homme on selle juba unustanud. Kui ta täis

on, mõtleb kasinusest, aga kui leib on luusse lastud, unustab ta need mõtted jälle.

8. Paast ei tea, mis on laenamine; paastuja söömaajal pole protsentide lõhnagi juures. Ei pitsita paastuja orvuks jäänud lapsi põimuvate madudena isa võlaintressid. Ja ka muidu on paastumine rõõmuallikaks. Nagu janu teeb joogi magusaks ja nälg toob kõige suurema naudingu söömaajast, nõnda toob ka paast kõige suurema rõõmu roogade maitsmisest. Sest ta astub vahele ja katkestab pideva nautimise ning teeb nõnda roa maitsmise millekski harvaks ja ihaldatavaks. Kui sa tahad siis söömaiega endale maitsvaks teha, lase paastul muutus sisse tuua. Kui sa aga nautimisega liialdad, jääb nauding üha kesisemaks ning mõnu kaob, kui sa temale liiga pühendud. Ükski asi pole nii ihaldusväärne, et ta pidevalt nautides ei muutuks tülgestavaks. Mida harvem midagi saad, seda magusam ta on! Nii on meie Looja juba seadnud, et elus toimuv vaheldus hoiaks Tema annid meile kallid. Eks sa näe, et päikegi on pärast ööpimedust heledam ja ärkvelolek magusam pärast magamist? Eks tervis ole kallim pärast seda, kui ta käest ära on olnud? Nii on ka söömaeg on maitsvam pärast paastumist, niihästi rikkale, kes harjunud hästi sööma, kui ka vaesele, kes elab peost suhu.

84

9. Karda rikka mehe eeskujut! Selle elu mõnud viisid ta põrgutulle. Mitte üleastumiste, vaid nautlemise pärast mõisteti ta küdevasse ahju praadima (Lk 16:25). Et nüüd seda tuld kustutada, on meil vaja vett. Ja ega paastu pole tarvis ainult tulevaste asjade pärast, vaid ta on kasulik ka sellelesamale lihale. Ka kõige tugevama tervise puhul on tagasilööke; inimloomus ei suuda alati kanda liigse heaolu koormat. Vaata ette,

et sa nüüdsel ajal vett põlates ei hakkaks hiljem piisakestki igatsema, nagu rikas mees.

Kellelgi veel pole veest pohmelust tulnud. Kellelgi pole pärast vee joomist peavalu. Keegi pole veejoomise tõttu pidanud paluma end võorastel jalgadel kanda. Kellegi jalad pole vankunud, kellegi käed nõrgaks jäänud veejoomise pärast. Seedimishäired, mis sööginautlejaid paratamatult saadavad, toovad nende ihule kaasa raskeid haigusi. Paastuja palged on mõistlikku värvi ega lõkenda häbitult, vaid on ehitatud kasinuse kahvatusena; nende silmad on tasased, kõnnak rahulik, nagu mõtlik, mitte väändunud taltsutamatus naerust, kõne vaoshoitud, süda puhas.

Pea meeles muistsetest aegadest peale elanud pühi, „keda maailm ei olnud väärt” (Hb 11:38), kes „on lamba- ja kitsenahas käinud maad mööda ringi, puuduses, viletsuses ja kurja kannatades” (Hb 11:37) – kui sa igatsed nende osa, tee nende eluviisi järgi! Mis viis Laatsaruse Aabrahami süle puhkama? Eks paast? Terve Johannese elu oli üksainus paastumine. Polnud tal voodit ega lauda, ei põldu ega künnihärge, ei vilja ega leivaküpsetajat ega midagi muud selleks eluks vajalikku. Seepärast polnud kedagi naisest sündinut, kes oleks suurem kui Ristija Johannes (Mt 11:11). Pauluse viis paast koos muude vaevadega, mida ta kiideldes üles loeb, kolmandasse taevasse. Aga kõigest kõneldust veel olulisem on, et meie Issand kinnitas paastu läbi liha, mille Ta meie pärast oli enesele võtnud, seistes selles kuradi kiusatustega silmast silma ja õpetas meid paastu abil endid valmistama ja õpetama kiusatustega võitlema ning puuduse läbi leidma kohta, kust vastasest kinni haarata. Kristus oli ju oma jumalikkuse kõrguses lihale kättesaamatu, sai aga vaeseks ja tuli inimeste juurde. Enne taevanimist võttis Ta aga rooga, et veenda jüngerid selles, milline on ülestõusnud ihu.

Aga kui sina nuumad ennast ülearu ja kasvatad oma lihalikku

poolt, muutud sa lõdvaks. Sa ei hooli päästvatest ja elavakstegevatest õpetustest ja jätad oma vaimu ilma toiduta kärbuma. Eks sa tea, et nagu võitluses, kui üks pool hakkab peale jääma, jääb teine ikka alla, nõnda ka see, kes lihale andub, heidab vaimu alla ja kes vaimu poole hakkab, teeb liha selle teenriks, sest „need on teineteise vastased” (Gl 5:17)? Kui sa siis tahad vaimu vägevamaks teha, taltsuta liha paastu läbi. Seep’ on see, mille kohta apostel ütleb, et selle võrra, mis meie väline inimene kulub, uueneb seesmine päev-päevalt (2Kr 4:16), „sest kui ma olen nõder, siis ma olen vägev” (2Kr 12:10).

86

Eks sa põlga kaduvat rooga? Eks sa igatse süüa lauas jumalariigis, milleks kõik siitilma paastumine meid ette valmistab? Eks sa tea, et mõõdutundetu isuga nuumad sa ainult piinajat ussi? Kas keegi, kes elab priskelt süües ja pidevas nautlemises, on saanud vaimulike armuandide osaliseks? Kui Mooses teist korda Seaduse sai, võttis ta ette ka uue paastu (2Ms 34:28). Niinives paastusid ka lojused koos rahvaga, et ähvardavat hävitust ära pöörata (Jn 3:8). Kelle kehad langesid kõrbesse (4Ms 14:29)? Eks nende omad, kes lihatoitu nõudsid? Kuni neile piisas mannast ja veest, mis kaljust voolas, võitsid nad egiptlased, kõndisid läbi mere „ega olnud nende suguharude seas ühtegi, kes oleks haige olnud” (Ps 104/105:34 LXX). Kui nad aga tuletasid meelde lihapotte ja hakkasid Egiptusse tagasi igatsema, ei näinud nad töötatud maad (4Ms 14:23). Eks see eeskuju hirmuta sind? Eks sa pelga liigsöömist, sest need võivad jätta su ilma tulevastest headustest? Ega ka tark Taaniel oleks nägemusi näinud, kui ta poleks enne oma hinge paastuga läbipaistvaks muutnud (Tn 1:8)? Rikkalikust toidust tõuseb otsekui paksu suitsu, mis tiheda pilve kombel ei lase Püha Vaimu valgusel inimmeeleni läbi tungida. Kui ka inglitel on mingi söök, on see leib, nagu prohvet ütleb: „inimene sõi inglite leiba” (Ps 77/78:25) – mitte liha, mitte veini, mitte niisuguseid asju, mida kõhuorjad taga nõuavad.

Paast on sõjariist kurjade vaimude väe vastu. „See tõug ei lähe välja millegi muu kui palve ja paastumisega” (Mt 17:21). Nõnda suured on paastust tulevad headused, liigsöömine aga on kõrkuse algus. Sest prassimise, joomise ja igasugu hõrgutiste maitsemisega käib kohe kaasas ka lojusesarnane kõlvatus. Inimestest, kes naudingus elavad, saavad seespidi „ringi tõmbavad täkud” (Jr 5:8), täis meeletust. Purjus inimesed otsivad loomuvastaselt mehes naist ja naisest meest. Ent paast õpetab mõõdukust ka abielurõõmudes, sõideldes mõõdutundetust isegi Seaduse lubatu puhul, lastes neis asjus vahet pidada, et ühisel kokkuleppel pühenduda palvetamisele (1Kr 7:5).

10. Ära piira aga paastuhüve ainult roogadest loobumisega. Tõeline paast on kurjusest taganemine. „Päästa valla ülekohtused ahelad” (Js 58:6), anna ligimesele andeks, kui ta sind on kurvastanud, anna talle andeks tema võlad. „Ärge paastuge riiuks ja tülik” (Js 58:4). Liha sa ei söö, aga venna pistad nahka! Hoidud veinist, aga mitte jõhkruks! Ootad õhtuni, et süüa, aga päeva veedad kohut käies!

87

„Häda neile, kes on purjus, aga mitte veinist!” (Js 28:1 LXX). Viha on hinge purjusolek, mis viib mõistuse nagu veingi. Ka mure on joobumus, sest meel upub sellesse. Viimaks on ka ilmaasjata hirm joobumus; öeldud on: „Hoia mu elu vaenlase hirmu eest” (Ps. 63/64:2). Ja õigusega võib iga kirge kutsuda joobumiseks, sest ta viib meid oma meelemõistusest välja. Mõtle näiteks sellele, kuidas vihane inimene on oma kirest joobunud. Ta ei ole enam iseenda peremees, ei pane tähele ennast ega juuresolijaid, vaid kargab kõigi kallale ja komistab kõigi otsa nagu pimedas tapleja, räägib, mis sülg suhu toob, on taltsutamatu, solvab, lööb, ähvardab, vannub, karjub, on nagu lõhki minemas.

Põgene sellisest joobumusest, aga ära joo end ka veinist täis. Ära eelista rohket veinijoomist veejoomisele. Ärgu purjus pea juha-

tagu sind paastu salaasjadesse.* [Alaviide - P. Basiliuse eluajal nagu hiljemgi oli kombeks enne paastu algust kõvasti pidutseda] Purjusolek ei vii meid paastu, nagu ka ahnus ei vii õiglusesse, kõlvatus mõõdukusse, ühesõnaga, ükski halb asi ei vii voorusele. Teine on uks, mis paastu viib. Joobumus viib kõlvatusse, vähenõudlikkus paastu. Nagu võistleja harjutab enne võistlust, nõnda harjutagu ka paastuja juba ette kasinust. Ära siis alusta paastu viieks päevaks ette juues, otsekui tahaksid tulevat aega tasa teha või Seaduseandjat üle kavaldada. Ilmaaegu näed vaeva oma ihu piinates – ega nii saa lohutust loobumiseajal! Su ait on lagunenud ja sa võtad vett katkisse kruusi. Vein tuleb loomulikku teed pidi välja, aga patt jääb. Origi põgeneb, kui isand teda peksab, aga sina jääd veinile truuks, kuigi ta peksab iga päev su pead. Kõige parem veinijoomise mõõt on ihu vajadus. Kui sa aga üle piiri lähed, on su pea homme raske, sa haigutad, pea pööritab, lehkad veini järgi; kõik tundub ringi käivat, kõik kõikuvat. Ja purjus peaga tuleb raske uni, mis on nagu surm, ning ärkamine, mis on nagu unenägu.

11. Kas sa ikka mõistad, keda sa pead vastu võtma? Seda, kes töötas: „Mina ja Isa tuleme ja teeme eluaseme tema juurde” (Jh 14:23). Miks sa enne paastu ennast täis jood ja nõnda ukse Issanda ees kinni paned? Miks lased sa vaenlasel juba ette oma kindlused vallutada? Joobumus ei võta Issandat vastu, vaid ajab ära Püha Vaimu. Nagu suits ajab mesilased minema, nõnda peletab purjus pea vaimulikud armuannid.

Aga paast on linna ehe, kord turgudel, kodurahu, hoitud varandus. Tahad sa näha tema väarikust? Võrdle tänast õhtut homsega ja sa näed, kuidas linn astub kärast ja segadusest sügavasse rahusse. Ma sooviksin aga, et tänanegi päev sarnaneks oma väarikuselt homsega ja et homsel päeval ei jääks puudu tänase rõõmust.

Andku Issand, kes on toonud meid sellesse aega aastas, et meie nagu harjutustes kindlad ja tugevad võistlejad näitaksime üles püsivust

ja jõuaksime ka võidupärgade jagamise suure päevani, et me selles ajas peaksime meeles Tema lunastavaid kannatusi ja, elades Tema Kristuse õiglaste otsuste meenutuses, saaksime tulevas ajas kätte palga; Temale olgu au igavesti. Aamen.

Kreeka keelest tõlkinud
Triin Rõbane

Kai Katariina Kuusing
„Kee helmekõrd”

2000. Grafiit, värviline pliiats, akvarell. 60 x 60cm

Rekonstruktsioon-joonis M. Piho artiklile: Setu ehted 17.–19. saj – Uuurimusi Setumaa arheoloogiast, numismaatikast, etnoloogiast ja ajaloost. Setumaa kogumik, 1.

ENNEPÜHITSETUD ANDIDE LITURGIA

Joannis Fountoulis

Jumalik Ennepühitsetud Andide liturgia on sündinud ühelt poolt jumaliku liturgia toimetamise keelust Suure Paastu paastupäevadel ja teiselt poolt vanast tavast, mille kohaselt käivad usklikud armulaua mitte ainult korra või kaks nädalas, see on siis laupäeval ja pühapäeval, vaid ka vahepealsetel päevadel ning, kui võimalik, koguni iga päev.

Kõnealune jumaliku liturgia toimetamise keeld tuleneb liturgia paasalikust ja pidulikust loomust, mis on selges vastuolus Suure Paastu ajale omase leinameeleoluga. Laodikias toimunud sinodil (363. a) keelati 49. kaanoniga ära jumaliku liturgia toimetamine Suure Paastu ajal peale laupäevade ja pühapäevade, kinnitades seeläbi vana tava („Suure Paastu ajal ärgu toodagu leiba ohvrianniks muul ajal kui üksnes laupäeval ja pühapäeval”). Eeltoodud kaanoniga haakub ka sama sinodi 51. kaanon, mis keelab omakorda märtrite mälestuse tähistamise Suure Paastu ajal ja kohustab need üle viima laupäevadele ja pühapäevadele („Märtrite sünnipäevasid ärgu peetagu Suure Paastu ajal, vaid pühitsetagu pühade märtrite mälestust laupäevadel ja pühapäevadel”). Märtrite mälestuse pühitsemine oli seotud otseselt jumaliku liturgia toimetamisega.

91

Teisalt on isade ja kiriklike kirjanike läbi teada, et kristlased võtsid armulauast süstemaatiliselt osa pühapäeviti, laupäeviti, kolmapäeviti ja reedeti ning mõnikord ka nädala sees, kui juhtumisi toimetati liturgiat (vt „Vassili Suur”, 93. kiri, Kaisaria Patrikiale, *Migne* PG 32, 484). Kui liturgia toimus, tulid kristlased sinna. Kui aga mingil põhjusel ei

saanud liturgiat toimetada, võtsid kristlased Pühast Leivast omaette osa. Võttes jumaliku armulaua ajal Püha Leiva vana kombe kohaselt vastu oma käte peale, sõid kristlased sellest ära ainult osa, hoides ülejäänut oma kodus, et sellest nädala sees omaette osa võtta. Ühesõnaga, toimus midagi samalaadset sellega, kuidas usklikud tänapäeval hoia-
vad antidori ja võtavad sellest osa.

92 Ka mungad, ja eriti just erakud, kes elasid kas kloostrites või väikeste rühmadena suurtest vennaskondadest eemal ning kellel ei olnud võimalik nädala sees salasuse toimetamisel käia, talitasid samamoodi. Hoidsid alles Püha Leiba ja võtsid sellest osa kas üksi või üheskoos. Tundub, et esmalt hakkas just nende seas kujunema midagi teenistuse-taolist, mis sisaldas endas osasid jumalikust liturgiast, armulauaeelseid palveid, mingit vormi armulauaulust, mida lauldi osavõtmise ajal, ning tänapalveid. See teenistus on niinimetatud „liturgia aseteenistus” (kr k *Τυπικὰ* või *ἀκολουθία τῶν Τυπικῶν* – tõlk), mis on kokku pandud liturgia eeskuju järgi, ehk siis liturgia kujund. Selle tänases kujus on säilinud üsna palju päritolu ja eesmärkide kohta tunnistust andvaid elemente. Algselt sisaldas see aga ka armulauaeelseid ja -järgseid palveid, nagu on näha vanimast käsikirjast, mis seda sisaldab (Siinai koodeks 863). Armulauda võeti paastupäevadel pärast üheksandat tundi teenistusel, millele liideti liturgia aseteenistus, või pärast öhtuteenistust. Seejuures olid usklikud söömata kogu päeva vältel, alates eelmise päeva öhtusöögist.

Ennepühitsetud Andide liturgia ongi seesama armulauast osavõtmine, millest oli juttu eespool, asetatuna enam jumalateenistuslikku keskonda. See on liidetud öhtuteenistusega, vana koguduse kogunemise teenistusega, millele ei olegi lisatud sisuliselt muud kui Ennepühitsetud Andide viimine ettetoomislaualt altarile ning armulauast osavõtmine,

mis on jumaliku liturgia eeskujul ümbritsetud armulaua vastu võtmiseks ettevalmistavate palvetega, pärastise tänuga ning tavapärase liturgia lõpuosaga. Esimesed tunnistused selle kohta tulevad Paasa Kroonikast (6. saj keskpaik) ja Trullos toimunud sinodilt (692. a). Eri piirkondades arenesid välja erinevad Ennepühitsetud Andide liturgia teenistused. Nõnda on meil lisaks bütsantsi Ennepühitsetud Andide liturgiale tunnistusi veel jeruusalemma Ennepühitsetud Andide liturgia kohta, mida omistatakse Issanda vend Jakobile ja millest on säilinud üksnes diakoni osad (Siinai koodeks 1040). Samuti selle aleksandria vormi kohta, mis kannab apostel Markuse nime ja millest on säilinud üksnes palve „peale pühade salaandide vastuvõtmist” (Pariisi koodeks Gr. 325). Läänes esineb Ennepühitsetud Andide liturgia juba 7. sajandi paiku (Gelasiani Talitusraamat), mida toimetati üks kord aastas Suurel Reedel.

Bütsantsi liturgilise tüübi kohast Ennepühitsetud Andide liturgiat nimetatakse käsikirjades „Ennepühitsetud Andide Liturgiaks” (kr k *Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων δώρων* – tõlk), „Ennepühitsetud Andide Teenistuseks” (kr k *Ἀκολουθία τῶν Προηγιασμένων δώρων* – tõlk), lihtsalt „Ennepühitsetuks” (kr k *Προηγιασμένη* või *(τὰ) Προηγιασμένα* – tõlk) või selle toimetamise aja järgi „Suure Paastu Liturgiaks”. Selle autorina on nimetatud nii Jakob Issanda venda, Vassili Suurt, Küprose Epifanit, Johannes Kuldsuud ja kõige sagedamini Rooma paavsti Grigori Vestlejat või Konstantinoopoli patriarhi Herman Esimest. Mitte keegi neist aga ei kogu autoriks olemiseks piisavat tõenäosust. Selge on aga see, et tegemist on põhiolemuselt koguduse-teenistusega, mis oli algselt liidetud juurde koguduse õhtuteenistusele (kr k *ἁσματικὸς ἑσπερινὸς* – tõlk) ning lauldi koos sellega vastavalt vanematele tüpikonidele, nagu näiteks Konstantinoopoli Püha Tarkuse kiriku tüpikonile (Patmose koodeks

266, Püha Risti koodeks 40). Sellisel kujul leiame selle teenistuse ka Thessaloniki Simeoni juurest, mida toimetati kirjeldatud viisil kuni tema ajani Thessaloniki Püha Tarkuse kirikus (Dialoog..., p 353-355, *Migne* PG 155, 656-660). Kloostrites ühendati see teenistus kloostri õhtuteenistusega, ning kui see oli kogudustes kinnistunud, hakati seda ka seal koos õhtuteenistusega toimetama ja enam-vähem samasugusena toimetatakse tänapäevani. Isegi kloostri-teenistuse vormis säilitas nimetatud teenistus endas ka koguduse-teenistuse elemente õhtusest kogunemisest, nagu näiteks koguduse õhtuteenistuse antifoni palved ja „Olgu mu palve” laulmine.

94

Ennepühitsetud Andide liturgiat teenitakse Trullos toimunud sinodi 52. kaanonile kohaselt „Suure Paastu kõigil päevadel peale laupäeva, pühapäeva ja püha Rõõmukuulutamise päeva”. Seega siis alates Puh-tast Esmaspäevast (Suure Paastu esimese nädala esmaspäevast – tõlk) kuni paastu 5. nädala reedeni, nagu ka Kannatuste Nädala kolmel esimesel päeval. Varasemal ajal peeti liturgiat ka Piimasöömise Nädala kolmapäeval ja reedel ning Suurel Reedel, aga lõppkokkuvõttes loeti need päevad liturgiliselt tühisteks, mõjutatuna ilmselt jeruusalemma munga-tüpikonist, mille kohaselt neil päevil ei toimetatud ei täielikku ega Ennepühitsetud Andide liturgiat. Konstantinoopoli Nikifori tunnistuse järgi peeti veelgi varem Ennepühitsetud Andide liturgiat aasta igal kolmapäeval ja reedel, nagu ka Risti Ülendamise pühal (14. septembril). Praegu kasutusel olevad liturgilised raamatud ja tüpikonid näevad ette Ennepühitsetud Andide liturgia toimetamist igal Suure Paastu kolmapäeval ja reedel, Suure Kaanoni neljapäeval, Kannatuste Nädala kolmel esimesel päeval ja mõnedel pühakute mälestuspäevadel, mida ei viida üle teisele ajale, nagu näiteks 1. ja 2. ausa Eelkäija pea leidmine (24. veebruaril) ja püha neljakümne Märtri mälestus (9. märts).

Esimest korda anti Ennepühitsetud Andide liturgia välja pärast kahte bütsantsi liturgiat (Johannes Kuldsuu ja Vassili Suure liturgiat – tõlk) Roomas 1526. aastal, toimetatuna Dimitri Doukas Kreetalase poolt. Sellele järgnes suur hulk väljaandeid nii liturgilistel kui ka muudel eesmärkidel. Kriitilise tekstina andis selle välja professor P. Trempe-lase, tuginedes peamiselt Ateenas asuvatele käsikirjadele („Kolm li-turgiat Ateenas asuvate käsikirjade põhjal”, Ateena 1935, lk 195-221). Põhjaliku uurimuse selle teenistuse kohta on kirjutanud D. Moraitis (Ennepühitsetud Andide liturgia, Thessaloniki 1955). Selle esimese osaga tegelevad vastsed uurimused V. Janeras, *La partie vesperale de la Liturgie Byzantine des Presanctifies*, *Orientalia Christiana Periodi-ca*, XXX (1964), lk 193–222 ja J. Fountoulis, „Ennepühitsetud Andide liturgia ja lambisüütamisteenistuse antifonide palved”, Thessaloniki Ülikooli Teaduslik Aastaraamat, XI (1966), lk 269-301. Selle kohta vaata veel meie artiklisarjast „Vastused liturgilistele küsimustele” nr 80, 81 ja 93 (kd I, Thessaloniki 1973², lk 156–161 ja 187–189), 128 (kd II, Thessaloniki 1975², lk 61–64), 229, 230, 258, 259, 262 ja 267 (kd III, Thessaloniki 1976, lk 78–87, 134-136, 140-143 ja 150-151).

*Kreeka keelest tõlkinud
preester Tihhon Tammes*

AUTORIST

(In Memoriam prof dr Joannis Fountoulis)

96

Hea Jumal soovis, et me kohtuksime õpetajaga juba esimestel päevadel, kui ma 1997. aasta sügisel Thessalonikisse jõudsin. Olin just teeninud Vlatadoni kloostriis koos seda külastanud Serbia patriarh Pavlega ja jõime ühes temaga liturgia-järgset kohvi. Mäletan neid õrn-armsaid sõnu, mida patriarh mulle parajasti kinkis, kui mu juurde astus see harukordselt suure ninaga armastusest särav vana mees ja ulatas mulle omalt poolt kingituseks Ristilöödu ikooni, mis läbi selle armastuse sai juba siis mu „väikeseks reliikviaks”. Tol hetkel ma veel ei teadnud, et see ongi õpetaja ja kõigi üliõpilaste „vanaisa” Fountoulis, kellega me saime veeta üheskoos pikki aastaid nii kirikus palvetades kui teoloogilistel teemadel arutades; kellega meid sidus ühine palav armastus püha Tessalonika Simeoni vastu; kelle armastus ja alandlik mõõdukus ühes põhjatu tadmiste varasalvega olid märkamatuks eeskujuks meile kõigile, kes me temaga igapäevaselt kokku puutusime ja tast osa saime.

Aga kes on see mees, kes oma kasupüüdmatu ja armastusest pakatava töö ning papadiamandiliku alandlikkuse ja tasasusega on jätnud maha nii Kirikusse kui ka teadusesse ühe suure ja tõsise jälje? Sedavõrd suure jälje, et väheste jalad selleni küünivad ja läbi aegade küündinud on. Kes on see mees, keda ühed tunnevad lihtsalt kui hiilgavat teoloogiat ja õigeusu liturgika tänast taassünnitajat, teised aga lisaks sellele kui õpetajat ja „vanaisa”, kes on ellu kutsunud enam kui ühe põlvkonna teolooge ning toonud oma lihtsa eeskujuga vaimsele elule ja suhtele Loojaga lugematuid noori?

Ta sündis Lesbose saarel Mesagros 1927. aastal, lahti kistuna „kaotatud isamaast” Väike-Aasia Aivalist, kust pärinesid ta vanemad. Ka-

hekümneaastasena astus ta Ateena Ülikooli teoloogiat õppima. Pärast ülikooli lõpetamist teenis ta sõjaväes ning töötas Ateena Ülikooli teoloogia teaduskonnas assistendina. Ta jätkas oma õpinguid 1956. aastal Belgias Louvain'i Katoliiklikus Ülikoolis, õppides Ida-Kristluse liturgikat, ajalugu ja filoloogiat. Alates 1961. aastast jätkas ta õpetaja-ametis Thessaloniki Ülikooli Teoloogia teaduskonnas assistendina ja pärast doktorikraadi omandamist 1963. aastal professorina. Sellel kohal töötas ta kuni pensionile jäämiseni 1996. aastal, mil ta valiti emeriti professoriks. 1990. aastal valis Oikumeenilise Patriarhaadi püha Sinod ta Thessaloniki Patriarhaalse Isade Pärimuse Uurimise Instituudi direktoriks, kus ta teenis 13 aastat, andes selle töösse ja arendamisse hindamatu panuse. Ta on kirjutanud määratul hulgal uurimusi ja artikleid liturgikast, homileetikast, hagioloogiast ja teistest teemadest ning esinenud ettekannetega paljudel konverentsidel. Tema panust liturgika-teaduse kujundamisel taas teoloogia- ja Isade-keskseks on võimatu üle hinnata.

Enne Looja juurde minemist elas ta mitu pikka aastat ootamatus lesepõlves ja raskes haiguses, ümbritsetuna oma (õpi)lastest ja liturgilistest raamatutest, lauldes igapäevaseid teenistusi ka haigevoosis. Nende lahutamatus seltsis lahkus ta oma palavalt armastatud Issanda juurde selle aasta 24. jaanuaril oma kodus Pühakutesünnitajas Thessalonikis. Matused toimusid järgmisel päeval Thessaloniki Püha Tarkuse katedraalkirikus 14 piiskopi eesseismisel, saadetuna loendamatust hulgast Kristuse-armastajast rahvast.

Andku hea Issand meile kohtumist Tema taevase Aujärje juures ühes vagade ja preestritega, kes Talle väsimatult laulavad: Tule juba, Issand!

Kai Katariina Kuusing

Detail „**Muutuja V. Mare ja maastik Tailova kirikuga Setumaal**”. 2001

Kuivnõel, paber. 49 x 70 cm

Etnograafiline sari „**Muutuja I–VI**” põhineb **M. Piho** uurimusel setu naise hõbe-ehete kandmistraditsioonist. Sarjas kujutatud ehete kollektsioonid koostas Eesti Rahva Muuseumi fondide põhjal **M. Piho** ja graveeris **K. K. Kuusing**.

Kai Katariina Kuusing
„Setu mõrsja Petseris. IV. 21. saj algul”. 2000
Kuivnõel, paber. 90 x 70cm

KAI KATARIINA KUUSING

101

Sündinud 1965. a.

Õppinud 1987–1994. a Tallinna Kunstiülikoolis graafika erialal, spetsialiseerudes raamatukujundusele.

1994. a kaitsnud samas diplomitööna rullraamatu „AKATHISTOS HYMNOS ”.

Praegu õpib EKA muinsuskaitse ja restaureerimise eriala magistrantuuris, uurimisteenaks Põhja-Setumaalt pärinevad pühased.

Kai Katariina Kuusing
„Jõgi”. 2007

Vitraaž, peeglid. Fragment isiknäituselt Tallinna Linnagaleriis

Editorial

1. The Bridge of Arta (*gr. To giofiri tis Artas*)

The greek folk poem, translated by Fr. Tihhon Tammes and Vaike Tammes, tells us on theology of love and unity in the light of IV Ecumenical Church Council of Chalcedon.

2. The necessity and goals of Interreligious Dialogue

Speech of His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew I to the Parliamentary Assembly of the European Council in Strasbourg on 22th January 2007. Patriarch speaks on the interreligious dialogue as property of humanity and on necessity to follow human rights in todays world. Translated from English by Fr. Sakarias Leppik.

102

3. Orthodox Church and upbuilding of Europe: a lure or actuality?

An essay of His Eminency, metropolitan of Tallinn and All Estonia Stephanos meditates on the role of orthodox thought in multicultural society of Europe and in context of the tradition of European democracy.

4. In the age of the Post-Ecclesiality (The emergence of post-ecclesiological modernity)

This article of archimandrite Grigorios Papathomas proposes, through the historical and ecclesiological past, to re-examine the causes, which provoked ecclesiological deviations within the Church. After one observed *ecclesiological deviation* and its introduction into the ecclesial life, *de facto*, it was natural for various new ecclesiologies to emerge, such as *confessional* ecclesiologies (Protestants), *ritualistic* ecclesiologies (Catholics), and *ethno-phyletic* ecclesiologies (Orthodox Christians). These three ecclesiologies are the following:

1. The Ecclesiology of the Crusades (13th century).
2. The Ecclesiology of the Reform (16th century).
3. The Ecclesiology of Ethno-Phyletism (19th century).

The emergence of these ecclesiologies is analysed concretely during the article. Translated from French by Margus Ott.

5. On Holy Fasters (est. Pühha Paastjadest)

On 1857 – 150 years ago – Riga Orthodox Seminary's theological journal called „Jumala Kartuse Kool” (eng. School of Piety), published an article on fasting traditions of holy men and women. This particular article, written in archaic Estonian is now published as facsimile.

6. The First Sermon of our holy father Basil the Great on fasting.

One of the Church Doctors, St. Basil the Great has written two sermons for Great Lent, first of, which, is translated from Greek by Triin Rebane.

103

7. On Liturgy of Presanctified Gifts.

The article of the prof. Dr. Joannis Fountoulis, well-known Greek orthodox liturgist, who lately passed away, describes theological and symbolical meaning of the Divine Liturgy of Presanctified Gifts. Translated from Greek by his student Fr. Tihhon Tammes.

8. Graphic art by Kai Katariina Kuusing.

Estonian artist Kai Kuusing, born 1965, has graduated as graphic designer and completing her Master of Arts degree. She won the Grand Prix of X Tallinn Print Triennial on 1995.

Резюме

1. Мост через Арту (греч. To giofiri tis Artas).

Образец греческого фольклора, передающий атмосферу любви и единения на IV Вселенском соборе в Халкидоне. Перевод с греческого языка — о. Тихон Тамм и Вайке Тамм.

2. Необходимость и задачи межрелигиозного диалога.

Выступление Его Святейшества Вселенского Патриарха Варфоломея I на сессии Парламентской Ассамблеи Совета Европы в Страсбурге 22 января 2007 г. В своем выступлении патриарх говорил о межрелигиозном диалоге как о ценном достижении человечества, а также как о все более возрастающей необходимости соблюдать международные права человека.

Перевод с английского языка – о. Захария Лепшик.

104

3. Православная Церковь и созидание Европы: соблазн или действительность?

Богословские размышления Высокопреосвященного Митрополита Таллинского и всея Эстонии Стефана о православных ценностях в мультикультурном европейском обществе в свете демократических традиций стран Европейского Союза.

4. Постэкклесиологический век (Рождение нового поствероучительного века).

Статья архимандрита Григория Папатомаса излагает обстоятельства развития истории и экклесиологии, которые обусловили внутрицерковные расхождения в вероучении. Когда в первом тысячелетии возникали экклесиологические проблемы, Церковь созывала собор и решала их, что совсем не похоже на произошедшее во втором тысячелетии. Рассматриваемые автором статьи учения следующие:

1. Экклесиология крестовых походов (XIII в.).
2. Экклесиология реформации (XVI в.).
3. Экклесиология национальных групп (XIX в.).

Перевод с французского языка – Маргус Отт.

5. О святых постниках.

В 1857-м году – 150 лет назад – в издании Рижской духовной семинарии «Училище благочестия» была опубликована статья о святых и их способах постничества. Написанная архаичным языком статья публикуется в виде факсимиле.

6. Первая беседа о посте иже во святых отца нашего Василия Великого.

Отец Церкви святитель Василий Великий оставил две беседы о Великом посте, из которых мы публикуем первую. Перевод с греческого языка – Трийн Ребане.

7. О Литургии Преждеосвященных Даров.

Статья недавно ушедшего известного греческого литургиста, доктора богословия Иоанниса Фундулиса, рассматривающая богословский и символический аспекты Литургии Преждеосвященных Даров. Перевод с греческого языка и текст *In Memoriam* – ученик проф. Фундулиса – о. Тихон Таммес.

105

8. Графика художницы Кай Катарина Куузинг.

Родившаяся в 1965 году выпускница отделения книжной графики Эстонской Академии искусств Кай Катарина Куузинг заканчивает магистратуру. Кай – победитель X Таллинского триеннале графики (1995). Настоящий номер сопровождается ее графическими работами.

